

ארי יצחק שבט

דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות חלק ב

במאמר הקודם¹ ראינו שחז"ל השיבו על השאלה העדינה אם לדלג על פרשיות "לא צנועות" בלימוד תנ"ך עם ילדים על פי תוספתא מפורשת, והורו שאין לדלג כלל: "מעשה דוד ובת שבע"² לא נקרא ולא מיתרגם [=בבית הכנסת]³ והסופר [=מלמד תינוקות] מלמד כדרכו"⁴. כך ראינו הוראות למעשה ברוח זו מבעל הצמח צדק, הנצי"ב, הר"מ פיינשטיין ועוד, ובעצם מכל הפוסקים שעסקו בנושא, בין אם הזכירו את התוספתא בין אם לאו.⁵ אף ההוכחות החזקות ביותר מהמשניות לדילוג, "מעשה ראובן, נקרא ולא מתרגם"⁶, ו"אין דורשין בעריות בשלשה"⁷, מתברר בגמרא שהן מוכיחות למעשה את ההפך הגמור.⁸

- 1 מאמר זה וגם קודמו, א' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות – חלק א", אורשתו (תשע"ד), עמ' 53–82, הם פרי של המחקר המקיף הראשון בנושא, שנעשה בתמיכת ועדת המחקר של מכללת אורות ישראל. סיומו של המחקר, העוסק בנימוקים החינוכיים של הנושא, יתפרסם בע"ה בכרך הבא של כתב עת זה.
- 2 תוספתא (מהדורת צוקרמנדל ירושלים תשכ"ג), מגילה ג, יט, והגרסה שם: "ברכת כהנים ומעשה דוד ובת שבע [...]".
- 3 הגרסה בש"ס וילנה, בבלי, מגילה כה ע"ב: "לא נקראין ולא מתרגמין".
- 4 תוספתא, מגילה ג, יט. ראו אצל ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, ניו יורק תשכ"ב, מגילה, עמ' 1215 ואילך, לגרסאות השונות שבתוספתא שאינן נוגעות לענייננו. ראו ר"א ב"ר יצחק מנרבונה, ספר האשכול (ערך: ר"ח אלבק), ירושלים תרצ"ה, הלכות קריאת התורה, דף סה ע"ב, עמ' 172.
- 5 במאמר הקודם (לעיל הערה 1) הבאנו בהערה 17, שרק הרמ"מ שניאורסון (האדמו"ר השביעי והאחרון של חב"ד), אגרות קודש יז, ניו יורק תשס"ג, עמ' סז, השאיר מקום לדלג בבתי ספר בחו"ל במקום שממילא מדלגים הרבה בלימוד ולא מלמדים את הכול, אך אף הוא הורה, כמו בעל הצמח צדק (האדמו"ר השלישי בשושלת חב"ד), שהתורה מגנה על הילדים ושאיין לחשוש לנוק בנושא.
- 6 משנה, מגילה ד, י.
- 7 שם, חגיגה ב, א.
- 8 ראו במאמר הקודם (לעיל הערה 1), ליד הערות 80, 134, שהגמרא מצמצמת את שתי המימרות למקרים ספציפיים מאוד שאינם קשורים לענייננו. "מעשה ראובן" ושאר הפרשיות שם בבבלי, מגילה כה ע"ב, מתייחסים רק לקריאה בבית הכנסת ולא ללימוד עם ילדים, ואף זה לא משום צניעות או נקיות, אלא משום כבודם של יעקב, דוד וכו'. כך גם "אין דורשין בעריות" מוסבר שם בבבלי, חגיגה יא ע"א, שמדובר בסוגיה ספציפית ביותר, היינו "סתרי עריות", כגון האיסור בבתו מאנוסתו, שאינם מפורשים בתורה, ועלולים

אמנם שונה הדבר בנוגע לתורה שבעל פה. שם אי אפשר להסתפק במונחים כלליים, והלימוד דורש פירוט רב יותר. שם מצאנו מקורות המצדיקים את מיעוט העיסוק בנושאים האינטימיים עם צעירים, ואכן מספר כתיבי היד מהגניזה מצביעים על כך שעסקו במשנה מסכת כלים יותר מאשר במסכת נדה. נבדוק את הסברות החינוכיות של חסידי שיטת הדילוג מסיבות צניעות, אצל משכילי ישראל, ובכלל משכילים בעולם המערבי, שמא יש לנו מה ללמוד מהם, תוך כדי השוואה עם התפישה היהודית הקלאסית שהזכרנו. אמנם, "חכמה בגוים" תאמן, "יש תורה בגוים" אל תאמן⁹, אך אי אפשר שלא להתייחס לרוב כה גדול של פדגוגים "מומחים" החולקים על שיטת מסורתנו ולהתמודד עם דבריהם, שמא יש להם איזו "חכמה" והערה שיחכימו אותנו בנושא.

התפישה הנוצרית

לגבי מומחי הפדגוגיה בעולם המערבי,¹⁰ התברר שגישתם מושתתת על הנחות יסוד שונות מאוד משל החינוך היהודי הדתי. האתאיסטים מביניהם יוצאים

שניים מתוך שלושה תלמידים להתעסק בשיחה צדדית במקום להקשיב לרב, ויבואו להתיר בטעות את אותן עריות. ראו שם ובהמשך (הערה 138 ואילך), שחלק מהמשכילים סוברים אולי כשיטת ר"מ מאיליא, שההסבר המפורט של הגמרא איננו חייב להיות הפירוש הבלעדי למשנה.

9 על פי איכה רבה, ד"צ וילנה תרל"ח, ב, יג.

10 מטבע הדברים אנו מתמקדים במחקר בעולם המערבי, שייטכן שיש מה ללמוד ממנו ולא מהעולם המזרחי המצטיין בדוגמתיות ולא בקדמה או במחקר אמפירי יעיל. נוסף על כך, התרבות הערבית וספר הקוראן הם רחוקים כל כך מתפישתנו, בפארם ללא צנזור את "גבריותו" של מוחמד גם בתחום היצרי, כחלק מגדלותו, דבר המשקף את התרבות הפטריארכלית והגברית שבה נכתב הטקסט. כך ידוע לעגו של הרמב"ם (משנה תורה, הלכות תשובה ח, ו) על אודות שכניו המוסלמים, "הערביים הטפשים האוילים השטופים בזימה", עד כדי כך שאפילו הבטחותיהם לעולם הבא מבוססים על יצריות. לעומת דוד המלך המקבל מוסר מהנביא בתחום העריות ומודה מיד "חטאתי", הקוראן מכשיר את התאוותנות של מוחמד כאידאל מבחינתו, עם גושפנקה ורשות "נבואית" מיוחדת, גם כשהוא סותר את המוסר והצניעות של האיסלם עצמו. זה כולל את לקיחת אשת בנו המאומץ, קיום יחסים עם ילדה בת תשע, לקיחת בחורה צעירה יהודייה יום לאחר שרצח את משפחתה, לקיחת יותר נשים מהמותר (לכולם מותר לשאת ארבע נשים, ורק מוחמד לקח אחת עשרה), קיום יחסים עם שפחותיו ועוד. התיאורים הללו היוו את הבסיס לתקציר הסרט הקונטרברסלי "The Innocence of Muslims", שלפני כשנתיים הקפיץ את המוסלמים, והביא לרצח של כחמישים קרבנות ומאות פצועים ברחבי העולם, D. Kirkpatrick, "Anger Over a Film Fuels Anti-American Attacks in Libya and Egypt", The New York Times 2012. הערבים טענו שהסרט הוא נגד האיסלם, אך כאמור, הקוראן מספר את כל הסיפורים הללו. הדברים מחדדים את הגישה הבריאה של היהדות לנושא

מהנחות שלא נוכל לקבלן,¹¹ אך בצורה קצת מפתיעה בעיניים של יהודי דתי, אפילו רוב הפדגוגים הנוצרים השמרניים לוקים בחוסר מחויבות כלפי הטקסט המקראי. הדבר משתקף גם בכינויים "הברית הישנה", ולעתים אף מצאנו נימה של אנטישמיות, או אפילו בוז כלפינו.¹² אף שם הז'אנר שנלמד עם ילדים, המכונה "תנ"כי ילדים" ("Children's Bibles"), ולא "סיפורי תנ"ך לילדים" וכדומה, מהווה כעין הודאה בכך שהם "מחזיקים" תנ"ך מצונזר ומעובד לחלוטין עם ציורים ושינויים רבים ככל העולה על רוחו של המחבר, הנחשב כמעט לשווה-ערך לתנ"ך עצמו, דבר שאינו מחמיא למקור.

עיקר ההסתייגות של המחנכים המערביים בדורות האחרונים מלימוד התנ"ך נובעת מה"בעייתיות" החינוכית בתחומי העריות, ההפחדות, המוסר והמידות.¹³

- J. Newman, *Biblical Religion and Family Values: A Problem in Philosophy of Culture*, London 2001, pp. 50–51. לענייננו, ראו בהמשך (הערה 193), שהביא הר"ח הירשנזון שהמוסלמים נוהגים ללמוד ספרי קוראן מיוחדים לילדים ומשמטים שם את הפרשיות שהצניעות יפה להן.
- 11 אמנם ראוי לציין שהציבור החילוני בארץ יכול ללמוד מחלק מהמחנכים האמריקאים, למשל H. & D. Person, *Stories of Heaven and Earth: Bible Heroes in Contemporary Children's Literature*, New York 2005, p. 262. התנ"ך מלמדים להחליט החלטות כשלא תמיד בחירה היא ברורה או קלה". ראו בהרחבה P. Bracher, and D. Barr. "The Bible is Worthy of Secular Study", *The Bible in American Education: From Source Book to Textbook* (ed. D. Barr and N. Piediscalzi), Philadelphia 1982, pp. 165–197.
- 12 ראו למשל, C. H. Myers, "Jimmie Goes to Sunday School", *Scribner's Magazine* 81 (1929), p. 159. הכותב בציניות שישראל זכה בשמו לאחר שיעקב "עבד" על לבן בחלוקת הצאן, רחל גונבת תרפים ומשקרת לאביה, ומגיעים לשיא ברצח שבטו של חמור בשכם. "עם נפלא עם גאון לביטוי דתי – יש לו התחלה כל כך לא-נפלאה". ושם, עמ' 160: "לא יודע מה הגזע היהודי מרוויח ממגילת אסתר, אך יש לו ערך מועט לקורא הממוצע. אין שום דבר מרומם או מלהיב". הוא מעלה שוב ושוב את שאלת הערכת "גיבורי ישראל", שלדעתו "אילו היו חיים היום, אין אחד מהם שלא היה בכלא!". מאירס סובר שבגלל הרקע ההיסטורי "המפוקפק" של היהודים, אין ללמד את התנ"ך שלנו עד גיל התיכון, ראו גם בהערה 43.
- 13 R. Bottigheimer, "God, Fathers, and the Expression of Anger: Change in Lay Views of the Divine in Children's Bibles", *Folk Narrative and Worldview: Vorträge des Internationalen Gesellschaft für Volkserzählungsforschung* (Eds. I. Schneider and P. H. Pyper, "Unsuitable Book: The Bible as a Scandalous Text", ; Streng), Innsbruck 1992; *The Bible in the Modern World* 7, *Heythrop Journal* 50 (1) : London 2005, pp. 142–143. W. Chomsky, "The Problems of Bible Teaching in our Curriculum", *Journal of Jewish Education*, 10:2 (1938) pp. 85–90. חומסקי, שם, עמ' 87, כותב שמורים צריכים להתמודד בכנות עם סיפורי התנ"ך הסותרים את ה"מוסר המודרני", וכן כותב על הרקע ההיסטורי המשתנה לגבי המצבים הללו. גם שרפשטיין, גמורן וגרינברג, שנדון בדבריהם בהמשך,

הגדילה לעשות פרופ' רות בוטיגהיימר שהקדישה שנים רבות לניתוח "תנ"כי הילדים" ולהשוואה בין ספרים שונים, שיצאו בדתות ובארצות השונות מאז המצאת הדפוס לפני כ-500 שנה.¹⁴ היא מדגישה את המגמתיות בעריכת "התנ"כיים" הללו, במיון הסיפורים, בדרך הצגתם ובציוורם, במידת הציטוט מהמקרא וכדומה, בהתאם לתפישה החינוכית של הדור, לעתים ללא כל קשר לטקסט המקורי ולפעמים אף ללא היגיון (ראו בסוף הקטע הבא).¹⁵ קיימת השפעה תרבותית משתנית בבירור, למשל, בסיפור ובציוור פרשת ערוותו של נח, או בהצגת מעשה אשת פוטיפר.¹⁶

כבר לפני כמאתיים שנה, לרוב השמיטו הנוצרים מתנ"כי הילדים שיוסף היה יפה תואר ויפה מראה, ורבים אף השמיטו את מה שרצתה אשת פוטיפר מיוסף, ורק ציינו שברשעותה טמנה לו פח. למרות הצהרותיהם של הפרוטסטנטים שהם נשארים נאמנים יותר מהקתולים למקרא העברי,¹⁷ אף הם שינו "שכבה עמי"¹⁸ של אשת פוטיפר, ל"בוא ושים לב אלי", או "בוא לחדר שלי". לפעמים הספרים שומרים על הכותרת המקורית מספרים קודמים, כמו "צניעותו של יוסף", אך מצנזרים את הסיפור עד כדי כך שהכותרת כבר איננה רלוונטית.¹⁹

הערה 230, כתבו על כך, וכן אצל Brereton, Training God's Army: The American Bible School, 1880-1940, Bloomington 1990, p. 61; J. Kirsch, The Harlot by the Side of the Road: Forbidden Tales of the Bible, New York 1997.

14 R. Bottigheimer, The Bible for Children: From the Age of Gutenberg to the Present, New Haven 1996. המחברת היא מרצה לספרות השוואתית באוניברסיטת סטוני ברוק (Stony Brook) בניו יורק (להלן הערה 26).

15 שם, עמ' 51, וראו בהערות 19, 25, 31. ראו שם, עמ' 57, 66, 217-218, שבוטיגהיימר מציינת שלרוב, סיפורי הילדים לא נלקחו מהתנ"ך המקורי, אף לא מזה המתורגם של אותה מדינה, אלא התבססו בבירור על תנ"כי ילדים קודמים באותה שפה או בשפה זרה, בדרך כלל תוך ציון הבסיס שמהם שאבו; ראו גם R. Bottigheimer, "Bible Reading, "Bibles" and the Bible for Children in Early Modern Germany", Past & Present, Oxford (1993), pp. 66-89. על כך, לפעמים הכותרת נשארת מהספר הקודם, אף שבספר החדש כבר השמיטו או "טיהרו" את הסיפור עד כדי כך שהכותרת כבר אינה מובנת.

16 ראו פירוט דוגמאות נוספות לצנזורה הנוצרית מטעמי צניעות, להלן הערה 36.

17 אף שברוב הנושאים הקתולים שמרנים יותר, ההיצמדות למקרא הייתה לאחד מדגלי הפרוטסטנטים שאתו ניגחו את הפירושים המקובלים של הכנסייה הקתולית, ראו <http://forums.catholic.com/showthread.php?t=160368>.

18 בראשית לט, ז.

19 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 120-123.

לדוגמה מתחום אחר, השתנתה אצלם מידת החרדה בציורי החיות של תיבת נח.²⁰ פעם היו מציירים את המבול עם אימהות המטפסות על עצים ומנסות להציל את ילדיהן, לעומת היום שמציירים רק חיות מחייכות בכניסתן לתיבה.²¹ כך מפורסם שסי' קירקגור הצעיר פנה לאקסיסטנציאליזם בעקבות הטראומה שחוה בצעירותו כששמע על עקדת יצחק.²² אי' רודג'רס-מלניק מזכירה, שלפני 300 שנה מצאו שניסיכים מסוימים החביאו את התנ"ך מאביהם מפחד אותו סיפור. היא מציעה שבדורות שתמותה הייתה מצויה ביותר אצל ילדים, לא הרגישו צורך להסתיר את הנושא מהם.²³

המחקר הראה שקיים תהליך קבוע בכל הארצות: בשלב ראשון הסיפור הוא קרוב ביותר למקרא; לאחר מכן עבר הסיפור שינויים והתאמות קלות; ובשלב שלישי, בעידן היותר מודרני, עברו הסיפורים מהפכה, שינויים דרסטיים וצנזורה קיצונית, כדי להתאים לתרבות ולסביבה המקומיים.²⁴ כל זה כאמור, מבטא את חוסר המחויבות של הנוצרים לתנ"ך עצמו, והוא כחומר ביד היוצר המו"ל.²⁵

בוטיגהיימר מתארת כיצד התחילה להתעניין בנושא, כשפתחה תנ"ך ילדים מגרמניה משנת תקמ"ה/1785 (התרגום של כל המאמרים מאנגלית הוא שלי, אי"ש): "כמעט ולא יכולתי להאמין למה שראו עיניי! הנה בספר ילדים, מציע לוט את בנותיו הבתולות להמון משולהב-אונס, אברהם מוכן לשסף את גרונו של יצחק, ואשת פוטיפר המפתה את יוסף למעשה ארוטי".²⁶ כלומר, פשוט בעיני

- 20 שם, עמ' xi-xii ו-228.
- 21 אצל A. Rodgers-Melnick, "The Bible for Children: Today it's a Kinder, Gentler Version", Seattle Post - Intelligencer, 1997. p. E.1.
- 22 שם.
- 23 שם.
- 24 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 217. אך ראו להלן בהערה 99 ובמאמר ההמשך (לעיל הערה 1), שממש בשנים האחרונות קיימת מגמה חדשה אצל חלק מהנוצרים להחזיר חלק מהפרשיות המצונזרות.
- 25 ראו למשל שם, עמ' 51 (התרגום שלי, אי"ש): "תנ"כי ילדים הם חוברות חינוכיות חזקות ומשכנעות להנחלת תגובות חברתיות. שלא כמו חוברות המפורשות להנחיל נימוסים, ההדרכות החברתיות של תנ"כי הילדים הם מזה זמן רב, מנוסחים בלשון אלוהית, כפי שמדגישים המוליי"ם, של המחבר 'הקדושי' בכבודו ובעצמו". ושם, עמ' 140, 217.
- 26 בתנ"ך הילדים של יעקב גרים, פרוטסטנטי-גרמני, שם, עמ' vii. ראו שם, עמ' xiii, שהיא מתוודה שנולדה לתוך כת הקווקרים (The Quakers, "החרדים") של הנצרות. מדובר בכת שמרנית ביותר הידועה בהתנגדותה לאלכוהול ולשבועות, ובעד פציפיזם, שאנשיה מזוהים בלבושם הצנוע וידועים בחשדיהם מהמודרנה. ייתכן שהרקע שלה תרם להפתעתה.

שדברי התנ"ך הללו אינם מתאימים כלל לילדים, והיא אף נדהמה מכך שבעבר נחשפו להם.

אכן, מלכתחילה הגישה הנוצרית לא הייתה כה רחוקה משל היהדות בנושא דילוג פרקים לא צנועים בתנ"ך. למשל לפני 450 שנה מצאנו כומר גרמני בשם הרטמן באיינר (Beyer), שהצדיק ללמוד עם ילדים גם את ההתנהגות הבעייתית שבתנ"ך, כולל בתחום העריות,²⁷ כדוגמה לדברים שמהם צריך להזהיר, וכן כדי להראות שעל הגיבורים הללו הוטלו עונשים חמורים.²⁸

יצוין שמגמת ה"טיהור" של תנ"כי הילדים אינה שונה בהרבה ממגמת ההלבנה המערבית בסיפורי ילדים קלאסיים גרמניים כמו שלגייה, כיפה אדומה, האנסל וגרעטל ("עמי ותמי") וסינדרלה. גם בסיפורים אלו הוציאו את הצדדים הסדיסטיים, היצריים והמפחידים כדי למנוע חרדות, בעיקר כשמספרים אותם בלילה לפני השינה.²⁹ בכל זאת, כנראה מתוך סיבות דתיות, מגמת "טיהור" תנ"כי הילדים התפתחה בקצב יותר איטי מאשר קרה בצנזור הספרות הכללית בעבור ילדים מסיפורים דומים.³⁰ ברם למי שחש מחויבות כלפי קדושת התנ"ך, גם אם תפחת היום מידת הפירוט בפרשיות ה"בעייתיות" לילדים, אין מה להשוות בין שני התחומים הללו, להבדיל בין קודש לחול.

בתוך התנ"ך מוכיחה בוטיגהיימר שהסינון מטעמי צניעות בספריהם של הנוצרים קדם אף לסינון ענייני המוות והטראומה.³¹ שמירת תמימותם של

- 27 פייפר (לעיל הערה 13), עמ' 142–143.
- 28 H. Beyer, Erste Theyl Biblischer Historien, Frankfurt 1569, אצל בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 40.
- 29 M. Tatar, The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales, Princeton 1987. הרחבנו במאמר ההמשך (לעיל הערה 1) על ההבדל בין התמימות שמנסים לפתח בחינוך המערבי הקלאסי לעומת המגמות המודרניות שם דווקא לחסן את הילדים בגילוי כמעט-הכול, ובין הדרך האמצעית של התורה.
- 30 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 218.
- 31 עד לפני כ-120 שנה, השמיטו כבר כמעט כל תנ"כי הילדים הנוצרים את פרשת דוד ובת שבע (שמואל ב יא), אף על פי שבכל זאת המשיכו רובם את הסיפור הטראומטי, לדעת בוטיגהיימר (שם, עמ' 72), של מות התינוק שנוצר מהקשר ביניהם, הקרבת בתו של יפתח (שופטים יא, לט) והמתת הנערים על ידי אלישע (מלכים ב ג). המחברים הנוצרים הקדומים אף היו מוסיפים לפעמים פרטים מפחידים מעבר למתואר בתנ"ך, למשל הוסיפו תנינים לנילוס שאליו נזרק משה או תיאררו לא רק אימהות שאכלו את בניהם (מלכים ב, ו, כת-כט), אלא גם פרטים על דרך בישולם (שם, עמ' 73). הציירים הנוצרים הוסיפו קושי בסיפור, על ידי ציור מפחיד של העקדה, הרג אבשלום ומכת בכורות (שם, עמ' 73, 79–80).

ילדים נכנס ל"הילוך גבוה" לפני 200 שנה,³² אך כבר בתנ"ך גרמני לילדים משנת רפ"ט/1529, מוזכרים רק שמונה מעשרת הדיברות, בהעדפה "לטהר" את ההתייחסות לניאוף ולחמדה.³³ תנ"כי ילדים פרוטסטנטיים הפסיקו כל זכר מיני במשך המאה ה-18, אך בספרי הקתולים הם שרדו עוד מאה שנה, עד אמצע המאה ה-19.

מעניינת ההבחנה בין קתולים ובין פרוטסטנטים בנידון, כי למרות שהקתולים שמרנים יותר, הרי שבנושא היצריות הם מצנזרים פחות. זאת מתוך המגמה לסלוד מהתאוה בהדגמת הטבע לחטוא אפילו אצל קדושי התנ"ך, דבר שיצדיק את האידאל שלהם להינזר מנשים ולא להתחתן. הקתולים מדגישים שהאדם אף נוצר בחטא ("Born in Sin"), לא רק של אדם וחווה אלא של יצרי הוריו.³⁴ הם אוהבים להסביר בהתאם לכך את הפסוק "הן בעוון חוללתי ובחטא יחמנתי אמי",³⁵ ושאינן לאדם תקווה להתכפר לדעתם, אלא באמצעות "ייסורי המשיח".³⁶

- מלפני 300 שנה והלאה, יותר ויותר תנ"כי ילדים משמיטים את עקדת יצחק, למרות מרכזיותה לדת הנוצרית בתור "תקדים" לצליבת אלוהיהם (שם, עמ' 74–75).
- 32 שם, אמנם יש המאחרים את הגברת תהליך ה"טיהור" במקצת, ראו "Across Centuries and Continents, Form of the Bible Is Ever Evolving, 'Christian Science Monitor' (1994), <http://alturl.com/55gqo>".
- 33 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 138.
- 34 שם, עמ' 115.
- 35 תהלים נא, ז, השו"ר ר"ע חכם, פירוש דעת מקרא, ירושלים תשמ"ג, שם, שנראה כמתעמת עם הפירוש הנוצרי, ומפרש שמדובר שם בלשון הגזמה, שהמחבר דוד המלך מתוודה בענווה, שיש לו כל כך הרבה חסרונות, שכביכול חטא לפני שנוול.
- 36 ראו בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 23, 36, 41, 56, שמבחינה בין הפרוטסטנטים ובין הקתולים בנושא, וראו להלן הערה 60. ראו שם, עמ' 82–83, ו-127, על כת הלוותרניים (Lutherans) שהשמיטו את פרשת דוד ובת שבע כבר לפני 250 שנה, לעומת הקתולים שהשמיטו רק כעבור עוד מאה שנה. סיפורי פילגש בגבעה ואונס דינה הושמטו כמעט אצל כל תנ"כי הילדים הפרוטסטנטיים כבר לפני 200 שנה, לעומת הקתולים שהשמיטו אותם רק לפני 150 שנה (שם, עמ' 132). במאה השנים האחרונות ההשמטה של סיפור לוט ובנותיו היא כמעט מוחלטת (שם, עמ' 86–87). בדורות שלפני כן, לרוב, השמיטו את הצעת לוט לתת את בנותיו לאנשי סדום, אך השאירו את הסיפור המרכזי יותר על לוט ובנותיו במערה. אף כאן הקתולים מספרים את המעשה, לעומת הפרוטסטנטים המצנזרים יותר. לגבי שכרותו של נח, הקתולים מספרים את הכול על השכרות ועל הערווה, ואילו הפרוטסטנטים והלוותרניים דילגו על השכרות וממילא גם על הערווה, אך בכיתות הרפורמציה מספרים על השכרות אך לא על הערווה (שם, עמ' 109). במשך הזמן השמיטו כולם מתנ"כי הילדים את החלק של אמנון ותמר מסיפור אבשלום (שם, עמ' 82).

לעומתם, ספרי סיפורי התנ"ך לילדים יהודים (רפורמים) התחילו להופיע במאה ה-19, וכללו את סיפורי אשת פוטיפר ובת-שבע, כמו הקתולים, אך במשך הזמן אף הם צנזרו אותם.³⁷

כבר לפני כמעט 200 שנה הסביר אחד מעורכי תנ"ך כי הילדים הנוצרים שהסירו הרבה מהסיפורים ה"לא צנועים", שכוונתו בכך לפתור את בעיית "התחבולה וההתחמקות התמידיים להסיח את דעתם של ילדים סקרנים מנושאים (לא מתאימים)".³⁸ כן פשוט למחבר אחר מלפני כ-160 שנה שמשמיטים "מילים ובטויים מסוימים שמוסכם בצורה אוניברסאלית שעדיף למנוע אותם מראייתם של ילדים".³⁹

בוטגהיימר מציינת שלמעט בודדים,⁴⁰ "מראשית המאה התשע עשרה, חוקרים ואינטלקטואלים בזו בספרות [...] דתית עבור ילדים", ורבים אף רואים את סיפורי התנ"ך (המכונה "הברית הישנה") לילדים כגורם שלילי בחינוך ובהתפתחות.⁴¹ מבחינתנו, קיים הבדל משמעותי בכך שהביקורת על התנ"ך אצלנו לא נעשתה על ידי שלומי אמוני ישראל, אלא בעיקר על ידי "משכילים" פחות דתיים. לעומת זאת, אצל הנוצרים גם כמרים לא מעטים נמנעים במוצהר מלעסוק בתנ"ך (שלנו, המקורי) וסוברים שגם למבוגרים הוא ספר בעייתי.

במיוחד במאה השנים האחרונות, גם בין המחנכים הדתיים באמריקה⁴² יש ששמים את הדגש על מה שמכנים "הברית החדשה", וקיימת מבוכה רבה מסביב לתנ"ך, הנתפש כמעט כאנכרוניזם הזקוק לעיבוד מקיף כדי להתאימו לילדים.⁴³ ס' מיירס, למשל, מחלק בבירור בין ה"פרימיטיביות" לדעתו, של

37 שם, עמ' 117.

38 Biber, *The Child's Own Bible* (1838), p. vii, מובא שם, עמ' 54.

39 אלכסנדר אליס, מובא שם.

40 למשל, P. Demers, *Heaven Upon Earth*, Knoxville 1993; M. Myers (ed. D. Ruwe), *Culturing the Child*, Lanham 2005. מאז מחקרה, ניתן להוסיף גם את ספרו של פרסון (לעיל הערה 11).

41 ראו לעיל בהערה 13, ואצל בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 22, הערה 29.

42 ראו לעיל הערה 34.

43 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 138, מביאה את Robinson Smith, *Children's Bible*, London 1911, p. I, המצהיר שספרו "מיועד בראש ובראשונה לכל ההורים המרגישים שיש פרקים מסוימים בתנ"ך שאין לילדיהם לקרוא". אם כך אצל אנשי הדת, קל וחומר אצל המחנכים הרגילים, כגון מאירס (לעיל הערה 12), עמ' 155-160, המתלונן ואומר שקריאה אובייקטיבית של התנ"ך מגלה ספר מאוד לא חינוכי (התרגום שלי, א"ש), כ"אוסף של [...] אבות שחטאיהם מרובים ממידותיהם הטובות", וזה לאחר שהוציאו את החלקים שאינם

"התקופה הקדומה של היסטוריית העברים", ובין "הברית החדשה", שאותה ראה כיותר מוסרית וערכית.⁴⁴ גם בוטיגהיימר מציינת שרבים מהנוצרים הבחינו בין האל ה"פרימיטיבי" וה"כעסן" כביכול של העברים, המכונה בשם הוי"ה, הקנוא ונוקם נגד אויבי ישראל ולפעמים נגד ישראל החוטאים בעצמם,⁴⁵ יחד עם גיבוריו היצריים והאלימים בעיניהם, לבין ה"אל" ה"רחמן" והנחמד,⁴⁶ המודרני הפציפיסטי והנקי גם בתחום המיני, שהם רואים בישו.⁴⁷ מגמה זאת תועדה וסוכמה היטב על ידי די' בריגס, תחת הכותרת "התנ"כים מתפתחים לקראת תמונה עדינה יותר של אלוהים" ("Bibles Evolve Toward Gentler Image of God").⁴⁸

כלומר, הפן של אמונת השיתוף המשולש של הנוצרות וההבחנה בין מה שמכנים "האב" ובין מה שמכנים "הבן", משפיעים בבירור על תפישתם כלפי התנ"ך, מה שלא יהיה מקובל על היהודים המאמינים. לשיטת הנוצרים, עניין ההסתרה, העריכה, המיתון והדילוג בתנ"ך "הישן" הוא כמעט מובן מאלין.⁴⁹

מתאימים במיוחד על ידי עריכה, דילוג ו"אקרובטיקה". מאירס (לעיל הערה 12), עמ' 161, מרחיק לכת וטוען שהתנ"ך מקלקל את מוסר ילדינו, והכול נובע "מהמטרה המוטעית (של הפרוטסטנטים דאז) שצריכים ללמד את כל התנ"ך". הוא מסכם למשל את ספר שופטים כ"21 פרקים מסריחים מאכזריות, רצח, התנקשות, עריות, הפחדות וחוסר חוקים". הוא מלגלג על שמשון ונגעל מהנקמה שלו של עין תחת עין וישן תחת שן (נוצרים רבים סוברים עד היום שיהודים מסבירים את הביטויים הללו כפשוטם) ומנקמת בני יעקב בשכם. מאירס סבור שיש ללמד את ספר בראשית כאגדות ולא כעובדות, שאין ערך לספרי ויקרא ודברים, ושאת ספרי שמואל, מלכים ודברי הימים יש ללמד כסיפורים ערוכים היטב. "שהתנ"ך המקוצר יהיה לקט של משלי, עשרת הדברות, קצת תהלים [...] (וחלק מ'הברית החדשה)". וראו עוד פנינים של האנטישמי מאירס, לעיל הערה 12.

מאירס (לעיל הערה 12), עמ' 156. 44

בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 71. 45

השוו למסורת חז"ל, ספרי, דברים פיסקא כו: "כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר (שמות, לד, ו) ה' אל רחום וחנון, כל מקום שנאמר אלהים זו מדת הדין שנאמר (שם, כב, ח) 'עד האלהים יבוא דבר שניהם', ואומר (שם, שם, כז), 'אלהים לא תקללי'. יושם אל לב שהנוצרים הופכים את שם מידת הרחמים למידת הדין ואת שם מידת הדין למידת הרחמים, ללא קשר למובן המילולי של המילים בעברית.

בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 64–65. כידוע, הקתולים רואים את ישו כאלוהים, ולעומתם פרוטסטנטים רבים "מורידים" אותו לדרגת משיח, אך אף הם מתייחסים אליו כ"תחליף" לאלוהים המצטייר כפרימיטיבי בעיניהם, חלילה.

D. Briggs, "Bibles Evolve Toward Gentler Image of God", Daily News, Halifax N. S. 1996, p. 27. 48

שם. 49

חוסר המחויבות שלהם כלפי התנ"ך הוא ללא ספק גם תוצאה מכך שהנוסח שלהם הוא "נזיל" מלכתחילה, עם מהדורות שונות ומגוונות מאוד ועם תרגומים אלטרנטיביים כה רבים. גם הם מודים שאף אחד מהטקסטים אינו מוחלט ואלוהי. אפילו מספר הספרים שבתנ"ך שלהם נע מ-66 אצל הפרוטסטנטים, עד 81 אצל האתיופים האורתודוקסים.⁵⁰ אפילו בעידן הדפוס האמור להקפיד את הנזילות, התנ"ך הנוצרי במהדורת המלך גיימס שבשימוש באנגליה שונה מאשר זה שבשימוש באמריקה. יש היום למעלה מחמישים מהדורות מגוונות של התנ"ך הנוצרי באנגלית, רבים בשימוש רשמי בכנסיות שונות.⁵¹ כל זה תורם לתפישה "לא-קנונית" של הקנון.

כבר התרגלתי לכך שפעמים רבות נאלצתי "לחדש" ולהבהיר לכמרים ולמשכילים נוצרים שבעברנו הנחות היסוד של נצחיות ואמיתות כל מילה בתנ"ך הן אקסיומה, ושאלותיהם הרבות בנושא, הנובעות מטקסטים ותרגומים כה שונים במהדורות השונות אצלם, הן מגוחכות בעבור יהודי שיש לו תנ"ך אחד בלתי משתנה.⁵²

חוסר המחויבות הזאת של הנוצרים כלפי התנ"ך מתבטא גם בקלות היחסית שהייתה להם לעבור ללמד ספרי סיפורי תנ"ך המעובדים לילדים, בהיעדר מושגי ספירת האותיות, השינון, וההגייה בו יומם ולילה.

נוסף על כך, הרעיון של התורה שבעל פה הנלמדת אצלנו בכל בית מדרש עם פירושים רבים, הוא זר לנוצרים.⁵³ היעדרות ה"מקראות גדולות", והשבעים פנים לתורה, גורמת שהם מרשים לעצמם דרך התרגום, העריכה והציור לנעול את הטקסט הניתן לפרשנות רבה, לפירוש אחד מסוים ונבחר, המתאים לסדר

50 למשל בברית הישנה יש לפרוטסטנטים 39 ספרים ולקתולים הרומים – 46, כולל ספרי המקבים, בן סירה, יהודית, ברוך ועוד, לעומת הקתולים היוונים והאתיופים והאנגליקנים הכוללים בה אף ספרים נוספים.

51 ראו J. Miller, *The Origins of the Bible: Rethinking Canon History*, New Jersey 1994; וראו G. Fee & M. Strauss, *How to Choose a Translation for All Its Worth: A Guide to Understanding and Using Bible Versions*, Grand Rapids 2007.

52 ראו למשל תשובתיי באתר ישיבת בית אל, <http://e.yeshiva.org.il/ask/?srch=1&orderby=17>, אך את רוב התשובות בנושא לא פרסמתי ברבים כי שאלותיהם אינן מתבססות על ביקורת המקרא, קרי וכתוב או ספרים עתיקים שונים, אלא על בלבול בין המהדורות והתרגומים המודרניים השונים.

53 ראו תנחומא (מהדורת: ר"ש בובר), וילנה תרמ"ה, וירא ה, שהיה קשה לנכרים לקבל תורה שבעל פה.

היום הרצוי.⁵⁴ על כן הושקעה מחשבה רבה אצלם לא רק בשאלה מה להשמיט וכיצד לצייר לילדים, אלא מה ואיזה שלב של הסיפור לצייר, ואיזה מסר בדיוק רוצים להעביר. למשל, בתנ"ך ילדים אחד מסכמים את סיפור נח וחם, "זאת עבירה גדולה להיות חצוף להורים. עד היום, במדינות מסוימות, קיים על עבירה זו משפט מוות".⁵⁵

ד"ר ג' בייסוונגר אף רואה חיסרון גדול בכך שלעתים קרובות קשה לזהות ולא הייתה הסכמה בין הנסקרים מה אכן המסר, "אם יש בכלל", של סיפורי התנ"ך הרבים שנותחו.⁵⁶ כלומר מה שלדעתנו הוא יתרון ואידאל, כחלק מהיופי של "אלו ואלו דברי אלהים חיים",⁵⁷ המחייב גם השתתפות פעילה של קושיות, חידוד, ניתוח ולימוד יצירתי, נתפש אצלם כחיסרון מבלבל. מדובר בהמשך הגיוני לתפישתם שכומר חייב להישבע: שלא יקשה קושיות, שלא יתחתן ושלא יחזיק רכוש ("chastity, poverty and obedience").

אמנם גם בחינוך יהודי לוקחים בחשבון את הקושי של ילדים בחשיבה מורכבת, ובדרך כלל אין מבלבלים אותם בגיל צעיר עם מחלוקות הפרשנים (אף על פי שלעתים קרובות רש"י מציע שני פירושים והמורה יביא לפעמים את שניהם), אך גם אז העין צופה לעתיד שבבוא היום רואים אידאל בפנים השונות של התורה, ובשלב מוקדם ככל האפשר מציגים גם את הרמב"ן ועוד.

נוסף על כך, התרבות הנוצרית, המאפשרת גם את הגשמת האלוהים, היא סלחנית אף יותר להגשמת אבות האומה ונעילתם בציור מגושם. תנ"כי הילדים מצוירים היטב, ואף היוו תופעה לא פרופורציונלית יחסית לשאר הספרים שנדפסו באותם מקומות באותן תקופות. למשל לפני 300–400 שנה (במאות ה-16–17) 83% מהספרים המודפסים עם ציורים היו ספרים דתיים.⁵⁸ זאת שלא

- 54 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 57. הרחבתי על הבעייתיות שבתרגום ה"נועל" את האדם לפירוש מסוים, א' שבת, "תרגום וחיבור ספרי קודש בלע"ז", תחומין יז (תשנ"ז), עמ' 370–382; הר"מ קליין, שנו חכמים בלשון המשנה – בענין לימוד התורה בקדושה ושלא להעתיק התורה מלשון הקודש ללשון העמים, ברוקלין תשנ"ד.
- 55 ראו בוטיגהיימר, שם, עמ' 72, על פי ספר סיפורי תנ"ך לילדים מניו יורק משנת תרכ"א/1861.
- 56 G. Beiswanger, "The Character Value of Old Testament Stories", University of Iowa Studies in Character, No. 187, 3, 3, 1930 (להלן: בייסוונגר), עמ' 49.
- 57 בבלי, גיטין ו ע"ב.
- 58 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 56.

כמו בקרב היהודים שאצלם הרפורמים התחילו לצייר סיפורי תנ"ך לילדים רק אחרי תקופת ההשכלה.

נראה להוסיף ששיקול חשוב במגמת הצנזורה בדורות האחרונים אצל הנוצרים הוא הציורים עצמם. לעומת היהודים שבמסורת לא ציירו דמויות אנשים בכלל, גם לא את גיבורי התנ"ך, התמונות המפחידות ולפעמים הסדיסטיות של הציירים הנוצרים חייבו לזרז את הצנזורה ולהרחיבה כדי לא להפחיד את הילדים. בענייני עריות, הציור הממחיש הוא בעייתי שבעתיים מהמילה הכתובה. כנראה מאותה סיבה אף במוסדות החינוך החרדי, ששם אמורים לא לדלג על פרקים, היום כאשר מציירים סיפורי תנ"ך מדלגים באותם ספרים על הפרקים הללו.⁵⁹

הבדל נוסף בינינו ובין הנצרות הוא תפישתם הפוריטנית הסולדת מנושא יחסי האישות ומסתייגת לגמרי מלדבר עליה בפומבי. פאולוס, במיוחד, משבח את האידאל של הפרישות מנשים למען המטרה הרוחנית תוך כדי ביקורת על היהודים המחייבים להתחתן ולשמח את האישה גם מתוך הקרבה הפיזית.⁶⁰ האיסיים, הכת שרבים משייכים לה את ישו הנוצרי,⁶¹ הדגישו כבר שלדעתם הפרושים מתירנים מדי בדחף לאישות.⁶² אחד הנושאים המרכזיים של מרטין לוטר במהפכה הפרוטסטנטית נגד הקטולים היה שנאתו לאי-הטבעיות של ההכנעה והזלזול בדחף היצר ובחיי הנישואין.⁶³ בכל זאת מציין פרופ' ג' ניומן⁶⁴ שגם אצל הפרוטסטנטים נשאר רושם מהפרישות המקורית של פאולוס והנוצרים המקוריים.⁶⁵ לפיכך מובן שמגמת הצנזורה הנוצרית בפני ילדים בפרשיות הנוגעות לנושא תהיה מקיפה יותר.

- 59 על השוני בין הסגנון הישן והחדש בספרות החרדית לילדים, ראו ת' רותם, "מה קוראים ילדים חרדים?", הארץ, כ"ד בטבת תשע"ג, 6.1.13 <http://www.haaretz.co.il/gallery/kids/1.1901171>
- 60 רומאים ח, ה-י; ניומן (לעיל הערה 10), עמ' 160-161, ראו לעיל בהערה 42 ובהרחבה מוגזמת אצל Rabbi S. Boteach, *Kosher Sex: A Recipe for Passion and Intimacy*, New York 1998.
- 61 למשל י' אפרון, "התהוות הכנסייה הנוצרית הראשונית", תל אביב 2006, עמ' 238-242.
- 62 ניומן (לעיל הערה 10), עמ' 161.
- 63 שם, עמ' 154, 164.
- 64 פרופ' ג'יי ניומן (Jay Newman), תש"ו-תשס"ז, פרופסור לפילוסופיה ולדת באוניברסיטת גוועלף באונטריו.
- 65 שם, עמ' 164.

בצורה מפתיעה, גם בתרבות האמריקאית, הדוגלת בחשיבות חופש הכתיבה ("Freedom of the Press") והייתה אמורה להתנגד נחרצות ל"הלבנה", תופעת הצנזורה בחינוך רווחת ביותר, לא רק לגבי התנ"ך, אלא גם לגבי הספרות הקלאסית. אף לאחר "המהפכה המינית"⁶⁶ מלפני חמישים שנה, שהביאה לפריצות בלבוש, בשפה ובכלל בהתנהגות, רגילים להשמיט שם במקראות לגיל התיכון חלק נכבד מהספרות הקלאסית, כמו שייקספיר, בלי שהמורים וכל שכן התלמידים ישימו לב לכך. משמיטים שורות עם חומר מיני, אך גם דברים אחרים הנחשבים ללא מתאימים.⁶⁷ יש המאשימים בכך את המגמה הכללית של האמריקאים להגזים בהפשטה ובהקלה. זו סיבה נוספת לכך שעיקר החינוך הדתי שם הוא מספרי ילדים מאוירים ולא מהתנ"ך שבאנגלית.⁶⁸

פרופ' ר' קולס מהארורד, פסיכיאטר ילדים, אינו מעלה על דעתו ללמוד את המקור התנ"כי עם ילדים, ומדגיש שאין מנוס אלא להתאים בעבורם את הסיפורים.⁶⁹ במחקר מקיף שערך ר"ס סמית' כבר בשנת תרפ"ט/1929,⁷⁰ רק 9.4% מסיפורי התנ"ך נחשבו לדעת הציבור האמריקאי כמתאימים לילדים.⁷¹ בייסווינגר סיכם במסקנת ניתוח הממצאים, שלטעמו התנ"ך (המכונה "הברית הישנה") אינו מתאים כבר לערכים המודרניים ה"נעלים".⁷² "המסורת

66 לפי הגדרת, E. D. Hirsch (ed.), *The New Dictionary of Cultural Literacy*, Boston 2005, מדובר (התרגום שלי, א"ש) ב"הקלה קיצונית בסטנדרטים של ההתנהגות המינית [...] נעזרה בתופעת 'הגלולה', דרך קלה ואמינה למנוע הריון", שיצאה לשוק בארה"ב בשנת תשכ"א (1961), הותרה שם בכל המדינות לנשים נשואות בשנת תשכ"ה (1965), והותרה שם בכל המדינות גם לנשים רווקות משנת תשל"ב (1972), ראו J. Trussell, "Contraceptive Efficacy", *Contraceptive Technology*, (ed.: R. Hatcher & others, New York 2011), pp. 779–863.

67 J. DeFattore, *What Johnny Shouldn't Read*, New Haven 1992, pp. 1–2.

68 Z. Teicher, "American Children Encountering the Bible: Ensuring Engagement through the American Education System and the Children's Bible", *Macalester College* 2007, p. 27.

69 R. Coles, "The Shaping of Children's Bibles", *The Christian Century*, Vol. 113, 28 (1996), p. 937. יצוין שקולס הוא חתן פרס פוליצר היוקרתי.

70 R. S. Smith, "A Critical Evaluation of the Use of Old Testament in Current Curricula", (1929), מובא בהרחבה אצל בייסווינגר (לעיל הערה 56). יצוין שמדובר אף בסיפורי התנ"ך ה"נקיים", שהיו אמורים להיות מתאימים יותר לילדים. למשל, סיפור שמשון זכה לציון נמוך מבחינת איכותו הספרותית והוגדר כאינו מתאים כלל לבית הספר היסודי.

71 בייסווינגר, שם, עמ' 20.

72 שם, עמ' 49.

(=המקובעת) היא הערך העיקרי והעקבי של סיפורי התנ"ך [...] (ו)אין כמעט ערכים דתיים שניתן ללמוד מהם".⁷³

נראה כאן בבירור חוסר המחויבות כלפי התנ"ך. לפחות לחלק מהציבור התנ"ך אפילו איננו מגדיר בעבורם מהו דתי! אכן, בעבור נוצרים הדת אמורה להיות בעיקר חוויה רוחנית יותר מאשר סדרת מעשים אלוהיים או חיקוי האלוהים (imitateo dei) מצד האדם.⁷⁴

יש אפילו תיאולוגים נוצרים שהתלבטו בשאלה אם הלימוד בתנ"ך עלול להזיק ולהרחיק יותר מאשר לתרום ולהועיל לערכים ולדתיות.⁷⁵ הם מצביעים על כך שמימי הביניים ועד לפני 150 השנים האחרונות, כשרוב הנוצרים לא ידעו לקרוא או לא נהגו לקרוא, הם היו אף יותר דתיים מאשר לאחר עידן הקריאה.⁷⁶ הכומר האמריקאי ב' טעני-בריטיאן מודה בגילוי לב, שניסיונו הוכיח שמתפללי הכנסייה בימי ראשון, הבאים גם עם ילדיהם, מעדיפים לשמוע פסוקים נקיים ונחמדים ולחסוך את המבוכה משיר השירים, מתיאורי זוועות המלחמות וכדומה:⁷⁷

הרעיון לא לפגוע בתחושות של הקהילה, לעתים קרובות נעשה יותר חשוב מאשר האמת (התנ"כית) [...] האמת היא, יש בתנ"ך מספר מוטיבים ופסוקים הסותרים את הנצרות ה"פוריטנית". אכן, זה גורם קשיים בתרגום הדברים, כשהלשון המקורית של המקרא היא מאוד גסה.⁷⁸

שלא יטעה הקורא לחשוב שנחלשה האווירה הדתית בארה"ב. אדרבה, התרבות האמריקאית מושפעת במידה גדולה מהתנ"ך, אך ספרי הילדים המטוהרים חוצצים בין האוכלוסייה ובין המקרא, ולמעשה התנ"ך הפך

73 שם, עמ' 35–36, 49. לדעתו, קיים חיסרון בסיסי בכך שלא ברור מה המסר של סיפורי התנ"ך (לעיל הערה 56); ראו ניומן (לעיל הערה 10), עמ' 33; ראו לעיל הערה 55.

74 הרחבתי על ההשוואה במאמרי, א' שבת, "מטרת החיים לפי הרב קוק: להיות אלוהי – 'והלכת בדרכיו'", ראייה בפרשה 35 (אלול תשע"ב), עמ' 1, ובספרי, להרים את הדגל – דגל ישראל והדיבור בעברית במקורות היהדות, ירושלים תשע"ד, עמ' 196.

75 W. Morris, "Does the Church Need the Bible?", Education, Religion and Society- Essays in Honour of John Hull (ed.: D. Bates, G. Durka & F. Schweitzer), London 2006, pp. 162–172.

76 שם, עמ' 167.

77 על כך שגישה זו לא פסחה גם על חלק מהיהודים בעולם המערבי, ראו להלן הערה 124.

78 Rev. Dr. William Tenny-Brittian, <http://www.hcna.us/columns/songofs.html>

באמריקה לספר מאובן ללא הופכין.⁷⁹ ז' טייכר אף מוכיח שאף שהרגש הדתי באמריקה עולה,⁸⁰ והסוגים וגווני ספרי התנ"ך לילדים הולכים ומתרבים, הסקרים מראים שמידת הקריאה של הנוער את התנ"ך עצמו הולך ויורד,⁸¹ מגמה שנראתה בבתי ספר נוצריים כבר לפני 110 שנים.⁸² הממצאים מראים שהרוב מעדיף כך,⁸³ משום שבספרי הילדים "נגזזו מסיפורי התנ"ך, ובמיוחד מהתנ"ך העברי, הכוחנות, האלימות, החשיפה המינית, בהתאם לתפישות חברתיות ותרבותיות".⁸⁴ בוטיגהיימר אף מציינת שרבים מהשומעים את הרצאותיה אינם מאמינים שהסיפורים הלא-צנועים אכן מסופרים בתנ"ך,⁸⁵ ולהערכתה 95% מהידע של הנוצרים על התנ"ך בא מתנ"כי ילדים.⁸⁶ כצפוי, הסיפורים המכובסים הללו מוצגים בספרי הילדים כאגדות, וממילא נתפשים על ידי נערים ומבוגרים בהכרה או בתת-הכרה כילדותיים וכתמימים.⁸⁷ יצוין שרוב תנ"כי הילדים היום חוברו לרמת כיתות ג-ד,⁸⁸ ולפי ממצאי בייסוונגר, סיפורי התנ"ך המעובדים לילדים הם מוצלחים ביותר בכיתה ה'.⁸⁹ נוסף על כך שרוב החינוך הדתי בארה"ב הוא אכן רק בגיל הילדות.

- 79 טייכר (לעיל הערה 68), עמ' 70–71, על פי המקורות שבהערה הבאה.
- 80 G. Gallup, Jr., Religion in America: Will the Vitality of the Churches be the Surprise in the Next Century?, Princeton 1996, p. 22; M. Brachear, "Study: Americans Not Losing Religion", Chicago Tribune, Sep. 12, 2006, accessed from: <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi-0609120185sep12,1,2768564.story?coll=chinewsnaionworld-hed>.
- 81 S. Prothero, Religious Literacy: What Every 71, עמ' 71, על פי (לעיל הערה 68), עמ' 9, מציין שהגישה בעבר הייתה ש"סיפורי התנ"ך הם אכן יקרים [...] בלי דיון רציני בצדקת ההנחה הנ"ל", אך המחנכים ה"מודרניים" בארה"ב, מאז שנת תרס"ו (1906) ממעטים בלימוד התנ"ך, "מסיבות מוסריות".
- 82 ראו בהרחבה אצל טייכר (לעיל הערה 68).
- 83 קולס (לעיל הערה 69), עמ' 937.
- 84 רודג'רס-מלניק (לעיל הערה 21), עמ' 1.
- 85 שם.
- 86 בייסוונגר (לעיל הערה 56), עמ' 44.
- 87 רודג'רס-מלניק (לעיל הערה 21).
- 88 בייסוונגר (לעיל הערה 56), עמ' 44.

דברי בריגס, שמגמת ה"ליבוך" בחינוך הנוצרי באמריקה היא גם כעין תגובת-נגד לכמות האלימות וחוסר הצניעות הנראים בטלוויזיה ובאינטרנט, כשסיפורי התנ"ך לילדים אמורים דווקא להוות אלטרנטיבה נקייה, נראים לי מאוד. מתוך כך ממגנים על הילדים אף יותר מבעבר בנוגע ל"גסויות" שבתנ"ך.⁹⁰ אמנם, יש עדיין קולות נוצריים שמרניים המדגישים את חשיבות לימוד התנ"ך עם ילדים, אך אף הם מתנים זאת בכך שמשמיטים מה שאינו מתאים בהתאם לגיל,⁹¹ והבודדים הקוראים לא לדלל כלל את התנ"ך בעבור ילדים, נתפשים כקיצוניים וכמעט תמהוניים.⁹² הסוגיה אינה רק הכרעה דתית וחינוכית, אלא גם כלכלית:⁹³ שהורים לא יקנו ספרים שאינם מתאימים לילדיהם.

על אף הלעג שלה לצנזורה הקיצונית של תנ"כי הילדים הנוצרים, פשוט ביותר לבוטיגהיימר שילד בן 8–12 אינו צריך להתמודד עם הסיפור של פילגש בגבעה.⁹⁴ היא ממליצה על מה שלדעתה היא הדרך הממוצעת בין ספרי ה"קיטש" הקלילים ובין הספרים שלדעתה לא צנזרו אותם די.⁹⁵ הסברה החינוכית של התפישה היהודית המקורית, המתריסה נגד דילוג,⁹⁶ כמעט שאינה מופיעה אצל מחנכים נוצרים, אך רמוזה בהערתה של אן רודג'ירס-מלניק: "אך יחד עם צנזור התמונות המפריעות, חכמים מסוימים מתמיהים אם העורכים לא השמיטו גם חטא, משפט, תשובה, מחילה וישועה".⁹⁷

- 90 בריגס (לעיל הערה 48), עמ' 27.
- 91 למשל טייכר (לעיל הערה 68), עמ' 57; R. and G. Gobbel, *The Bible: A Child's* ; D. Arichea, "Translating the Old Testament for ;Playground, Philadelphia 1986, p. 97 Children: Genesis as a Test Case", *Practical Papers for the Bible Translator* 38 (1987): p. 402.
- 92 למשל V. Shepherd, "Should the Bible Be Censored?", <http://alturl.com/sdkr5>; Bishop Paul Butler, *Reaching Children*, Nottingham 1992.
- 93 לדברי רודג'ירס-מלניק (לעיל הערה 21), המו"לים מעריכים את מכירת ספרי התנ"ך לילדים רק למטרות כלכליות ולא על ידי דתות לא-רווחיות ב-\$40,000,000 לשנה. שופטים יט.
- 94 אצל רודג'ירס-מלניק (לעיל הערה 21).
- 95 נרחיב על הסברות הללו בע"ה במאמר הבא (לעיל הערה 1).
- 97 רודג'ירס-מלניק (לעיל הערה 21).

על אף כל האמור, מעניין לציין שבתקופה האחרונה, עם המודעות היצרית שאף ילדים נחשפים אליה בעקבות "המהפכה המינית"⁹⁸, וכל שכן דרך האינטרנט והטלוויזיה, קיימת אולי מגמה חדשה להחזיר חלק מהנושאים הללו בחלק מספרי הילדים הנוצריים, כולל פילגש בגבעה ויעל וסיסרא.⁹⁹ אף על פי שדתיים נוטים להיות שמרנים ומתנגדים לשינוי, ייתכן שאף הנוצרים מתחילים להודות שהלכו רחוק מדי בהיתממות התנ"ך, והם מתקרבים לשיטת היהדות הנאמנה שאין להשמיט את הפרשיות הללו.

לסיכום, בחינוך הנוצרי היום ספרי סיפורי התנ"ך לילדים הם המקור העיקרי של ידיעותיהם בתנ"ך. אין ספק שהעולם בכלל התקדם דווקא בעקבות התנ"ך, והצליח להתעלות מהפרימיטיביות הברברית עד שהגיע לנימוסים המקובלים היום בחברה, שהתגלו לעולם בעשרת הדיברות.¹⁰⁰ אך לאחר שהעולם המערבי אימץ כבר את רוב עיקרי המוסר והאמונה, ספק גדול אם התנ"ך לבד, ובמיוחד סיפורי התנ"ך הנלמדים בשטחיותם כמעט רק בילדות (ללא בתי מדרש ומצוות "והגית בו יומם ולילה", וללא מדרשים עמוקים המתאימים למבוגרים),¹⁰¹ מסוגל להצמיד את העולם גבוה אף יותר, ללא תמיכה ישראלית וללא התורה שבעל פה. ייתכן שבעבורם אכן טוב שהתנ"ך צונזר היטב בהתאם לזמן ולמקום, וששלב זה בנושאים מסוימים טוב להם שהתנ"ך השטחי מובל על ידי החברה. אמנם עד כה התייחסנו בעיקר לתחומי המוסר של הנוצרי הפרטי העשוי להרוויח אך גם להפסיד מלימוד תנ"ך לא מצונזר וללא רש"י והמסורת. אולי מבחינה מוסרית בחיי יום-יום עדיף לנכרי שלא להיחשף בילדותו לציורי חיות מפחידות או לסיפורים שאינם צנועים. עם זאת, אם הם לא ילמדו תנ"ך בבגרותם, מהיכן ידעו להתמודד עם פיתויי היצר, אם לא מיוסף הצדיק? יתרה מזאת, במצב הנוכחי קיימת בעיה חמורה בתחום אחר לגמרי: שהנוצרי הממוצע היום אינו נחשף לתפקידו החשוב של עם ישראל כגיבור ההיסטוריה,

98 ראו לעיל הערה 66.

99 בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 207, 214–215, שבשנות ה-70 באנגליה החזירו במרומז את סיפור אשת פוטיפר לחלק מתנ"כי הילדים, ושם, עמ' 137, שגם פרשת פילגש בגבעה שוב הופיעה לפני עשרים שנה בספר The Bible for Children: Simplified Living Text, Wheaton 1990.

100 משנה תורה לרמב"ם, הלכות מלכים יב, ד, ירושלים תשמ"ז, מופיע רק במהדורות הלא-מצונזרות.

101 ראו לעיל הערה 88, שרוב תנ"כי הילדים בארה"ב הם ברמת כיתות ד-ה.

וכעם ה'.¹⁰² איפה ילמד שחשוב לאמריקה לתמוך ב"בני ישראל עם קרובו",¹⁰³ ובארץ ישראל "אשר עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה",¹⁰⁴ אם נצחיות בחירת הלאומיות הישראלית מצונזרת מהתנ"ך שלו?¹⁰⁵ כל שכן אם מתייחסים לעברים בבוז, כשבויים ב"ברית ישנה" ופרימיטיבית, שכבר אינה רלוונטית, חלילה. כפי ששאל אותי לתומו נוצרי אחד בארה"ב, "האם אתם במדינת ישראל עדיין מוציאים 'עין תחת עין וישן תחת שן'?".

אין באפשרות המאמר הנוכחי להתייחס לשאלה הגדולה איך כדאי לנוצרים ללמוד תנ"ך. אך בוודאי בעברנו, עם התנ"ך, קובעת ההלכה חד-משמעית בתוספתא שאין זה מתאים ללמוד תנ"ך מצונזר, אפילו עם ילדים.¹⁰⁶ במיוחד אין לנו ללמוד מהנוצרים לאור חוסר מחויבותם למקרא, נטייתם להגשמה וחוסר עיסוקם במורכבות התנ"ך ובהיעדר המסורת והתורה שבעל פה אצלם, כפי שנכתב לעיל.

לעומתם, אצל עם הספר, ספר הספרים אמור להוביל ולא להיות מובל, להכתיב ולהצמיד קדימה משלב לשלב בעלייה נצחית לפי המוסר האלוהי ולא לפי המוסר האנושי של חול.¹⁰⁷ לעם ישראל, שזכה גם לתורה שבעל פה ושחזר לעסוק בשנים האחרונות גם בתנ"ך ברמה גבוהה וכספר אמוני,¹⁰⁸ אין זה

102 ראו רמב"ם, הלכות מלכים ח, יא, ובר"מ חרל"פ, ממעיני הישועה, ירושלים תשל"ז, עמ' רטו, שבני נח אמורים להאמין בה' מתוך אמונה בקבלת התורה של ישראל בסיני, וזה כולל קבלת סגולתם.

103 תהלים קמח, יד.

104 דברים יא, יב.

105 הרחבנו על כך במאמרנו, א' שבת, "הפתרון לאנטי-שמיות ולהבנת הסגולה הלאומית הישראלית בעידן הגלובלי והאוניברסאלי במשנת הרב קוק", אורשת ד (תשע"ג), עמ' 185–230.

106 תוספתא (לעיל הערה 4).

107 ראו הראי"ה קוק, אורות הקודש ג, ירושלים תשכ"ד, עמ' א–ב.

108 נוסף על לימוד בשפה העברית ולימוד ספרי אמונה, ישיבת מרכז הרב, כמו ישיבת וולוז'ין, התייחדה בכך שהיו בה שיעורי תנ"ך, ראו הרד"ר י' רודיק, חיים של יצירה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 210; א' שבת והרב פרופ' נ' גוטל, "פרסום ראשון של תכנית הלימודים בישיבת מרכז-הרב בשנה"ל תרפ"ו", אורשת א (תש"ע), עמ' 7. בפרוספקט משנת תרפ"ד, מאמרי הראיה, ירושלים תש"מ, עמ' 63, מצוין שילמדו שם תנ"ך, "בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון וקדושת הרוח, בסיוע של כל הידיעות המביאות לחקר עומקה של תורה וקדושתה". בשיחת הפתיחה שלו לישיבה בחורף תרצ"א (ושוב בתחילת זמן קיץ באותה שנה), המצוטטת אצל רמ"צ נריה, בשדה הראי"ה, כפר הרא"ה תשנ"א, עמ' 445, הרגיש הרב קוק כי יש צורך לחזק את לימוד התנ"ך בעיני התלמידים. לכן כתב לעצמו תזכורת: "תנ"ך שהננו כ"כ מעוניינים בו, אל יעזב בישיבה בכלל". לגבי טעם אי-יישומן של תכניות

מתקבל על הדעת שהספר האלוהי המקורי שבידינו, יהיה כחומר בידי האדם והדור.

תפיסת הפדגוגים של תנועת ההשכלה בעד הדילוג

חשוב לציין שספרי סיפורי התנ"ך הראשונים המיועדים לילדים יהודים יצאו לאור לפני כמאתיים שנה מחוגי המשכילים,¹⁰⁹ שבמוצהר הושפעו רבות משכניהם הנכרים ה"נאורים", שאליהם התייחסנו בפרק הקודם. אלה התחילו לראות לראשונה את הילדות לא רק כתקופת הכשרה לבגרות, אלא כיחידה פסיכולוגית עם צרכים מיוחדים.¹¹⁰ כשם שמקובל בחברה המודרנית לא להפחיד ילדים עם סיפורים על השטן ועם חרדות¹¹¹ ולטהר את הסדיזם שבסיפורים הקלאסיים של האחים גרים¹¹² וכדומה, פדגוגים רבים במשך כמאתיים שנה עד התקופה האחרונה, נקטו בגישה שלפיה יש להשמיט ולהסתיר מילדים גם את כל הקשור לנושאים של מיניות. סברתם הייתה שחסרים לילדים הכלים להתמודד עם נושא כה רגיש ומסתורי, ושהם טרם הגיעו לבגרות להבינו, אך מספיק בוגרים להרגיש שהנושא מביך וטעון. לדעתם, העיסוק בנושא רק יגדיל את סקרנותם לשאול ולחקור בנושא ובגילם היזיקו רב ותועלתו אפסית.¹¹³

הלימודים המקוריות בישיבה המרכזית, ראו בהרחבה במאמרי, א' שבת, "לבירור החלטתו של הרב קוק לצמצם את חזונו ללימוד מחקרי-מדעי בישיבת 'מרכז-הרב'", טללי אורות טו (תשס"ט), עמ' 149–174. ראוי לציין שהתחיה בלימוד התנ"ך בציבור הדתי היא גם בזכות נחמה ליבוביץ, ר"מ ברויאר, ר"י בכרך, סדרת דעת מקרא ועוד. ימי העיון הרבים והפופולריים לתנ"ך מעידים על כך יותר מכול. ראו גם מאמרי, א' שבת, "מדוע החרדים לא לומדים תנ"ך", עלון ראש יהודי, פרשת ראה תשע"ב, עמ' 13.

109 הראשון יצא לאור בעזרתו של מי שמכונה אבי הרפורמה, מ' מנדלסון, D. Friedlaender, Lesebuch fuer Juedische Kinder, Berlin 1779.

110 U. Ofek, "Childrens Literature", Encyclopedia Judaica, (Eds. M. Berenbaum and F. Skolnik), vol. 4, Jerusalem 2007, p. 633. ראו בהרחבה במחקר של בייסוויינגר (לעיל הערה 56). ראו את גישתו המקורית ביותר של הראי"ה קוק, מאמרי הראיה (לעיל הערה 108), עמ' 229–230, שהרואה את הילדות כהכשר לחיים מתבסס על הגדרת מטרות החיים בתחומי הכוח או הרווחת הכסף. אך לפי התפישה האידיאלית, המודדת את האדם לפי מידת האלוהיות שבו, ייתכן שהילדות היא לא זמן הכשרה, אלא התקופה האידיאלית של החיים, ושעל המבוגרים לשאוף שלא לאבד את צעירותם הרוחנית והנפשית.

111 A. Gesell, F. & L. (Bates) Ames, The Child from Five to Ten, New York 1977, p. 124.

112 אליהם התייחסנו (לעיל הערה 29).

113 ראו בהרחבה אצל געסל ואיימס (לעיל הערה 111), ולמשל D. Patterson, The Greatest Jewish Stories Ever Told, New York 1997.

תפישת המשכילים הכופרים בקדושת התנ"ך

בין המשכילים ה"חלוצים", שדרשו בשם הקדמה למיין את סיפורי התנ"ך ולהשמיט את אלה שחשבו כלא מתאימים, היה ב"צ מוסינזון.¹¹⁴ לעומת אחד העם השמרני יותר בנושא בטענה ש"יסוד החינוך הלאומי יכול להיות רק התנ"ך כמו שהוא", ביקש מוסינזון לנתח את התנ"ך ולסדרו מחדש על פי נושאים, מתוך גישת לימודו החילונית וההיסטורית.¹¹⁵

אף מרדכי סגל מהתנועה הקיבוצית¹¹⁶ רצה לקחת רק את "הטוב והמוסרי" שבחינוך המקראי, על פי הביקורת המודרנית (שלו, כמובן),¹¹⁷ משום שלדעתו התנ"ך מלא כל כך ב"דם גבורה ומין [...] עד כדי סיכון 'יהדותו' של ספר הספרים".¹¹⁸ סגל הוציא גרסה מעובדת של המקרא מותאמת לילדים, "סיפורים מן המקרא", "ללא אלהים" ו"משוחרר מכבליו",¹¹⁹ כדי לעצב דמות ישראלית חילונית, ולדעתו – שורשית. ברם, אף סגל הודה ש"אין עם יכול להמיר את ספרותו העצמית בספרויות אחרות בלי עונש".¹²⁰

כך גם בפועל, היום במערכת החינוך הממלכתית, לצערנו מלמדים לרוב את התנ"ך ללא הדגשת הקדושה שבו, ומתוך כך, כמו בלימוד ספרות, ממשיכים בקו הדילוגים שהתוו המשכילים, ואין מלמדים את מה שלא נראה להם מתאים

114 ד"ר בן ציון מוסינזון (תרל"ח–תש"ג), מחנך ומורה לתנ"ך, מנהל גימנסיה הרצליה וממייסדי תל אביב. הוא אף כיהן כמנהל מחלקת החינוך העברי של כנסת ישראל בשנת תש"א, ועל שמו נקרא כפר הנוער "מוסינזון" בהוד השרון. שיטת המיון שלו פרושה בספרו, התנ"ך בבית הספר, ירושלים תר"ע, ומקובלת היום בפשטות ברשת החינוך הממלכתית. שיטתו גרמה בזמנו מהומה בקונגרס הציוני העשירי בתרע"א, ואף הביאה לפרישתם של חלק מצירי המזרחי מהתנועה הציונית ולהצטרפותם לאגודת ישראל.

115 שתי הגישות מובאות אצל א' מינקוביץ, "בעיות פסיכולוגיות בהוראת התנ"ך", החינוך לט (תשכ"ז), עמ' 314. את ביקורתו של שרפשטיין עליו, ראו להלן הערה 169.

116 ד"ר מרדכי סגל (תרס"ד–תשנ"א), מייסד סמינר הקיבוצים ומהאבות המייסדים של החינוך הקיבוצי בישראל.

117 א' כפכפי, דור לדור: קבצים לחקר תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות 12 (1998), עמ' 176–181. ראו מ' סגל, ערכי מקרא ערכי אדם, תל אביב 1959; מ' קריץ, "סגל במבחן הזמן – שבעים לסמינר הקיבוצים", החינוך וסביבו לא, מכללת סמינר הקיבוצים, תל אביב תשס"ט, עמ' 9–29.

118 כפכפי, שם.

119 שם, עמ' 181.

120 שם, עמ' 180.

לילדים. למשל, מדלגים על הפרשיות של ערוות נח, בנות לוט, יהודה ותמר, שכס ודינה ופילגש בגבעה, אף שכן לומדים על אשת פוטיפר.¹²¹
 ראוי לציין שבכיתה ה' אכן לומדים היום את פרקי דוד ובת שבע ואמנון ותמר.¹²² ייתכן שמדובר כבר בשינוי מגמה כתוצאה מהפתיחות (ואולי אף פתיחות-יתר) לנושא המיני בעשור האחרון.¹²³
 בין אחינו היהודים הלא-דתיים בעולם המערבי מצאנו משכילים מסוימים שגישתם הביקורתית וחוסר מחויבותם לתנ"ך, אף יותר מאשר אצל הנוצרים, הביאם לחוצפה ולמבוכה כלפי מסורת אבותיהם. למשל, הסופר היהודי-אמריקאי המפורסם פיליפ רות מתריס: "כל השיגעונות של המין האנושי נובע מהקדשת ספר [...] התנ"ך. שחוט את האויב, הקרב את בןך [...] ספירת גוויות הפלישתים בכל עמוד שני – זאת החכמה של התורה הנפלאה שלהם".¹²⁴ על כן נתקשה ללמוד מכל אלה לגבי הזרם של החינוך הממלכתי-דתי.

משכילי הארץ בעד הדילוג מתוך כבוד: ביאליק וסייעתו

לעומתם, הרוב הגדול של המשכילים היהודים, ובדור הקודם אפילו הלא-דתיים שבהם, הרגישו מחויבות רבה יותר כלפי התנ"ך ורצון כן להאחיב אותו ואף "להחיות" אותו, גם במחיר שינויו. מגמה דומה הופיעה בארץ בראשות

121 ראו את התכנית המפורטת באתר זה:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/MikraMam

122 http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/MikraMam/

Tochnit/KdamYesodi_Yesodi/Kita5

123 אליו נתייחס במאמר ההמשך (לעיל הערה 1).

124 P. Roth, *The Counterlife*, New York 1986, p. 75, רות (נולד תרצ"ג), חתן פרס פוליצר, התפרסם במיוחד בספריו "היָה שלום, קולומבוס" ("Goodbye, Columbus"), "מה מעיק על פורטנוי" ("Portnoy's Complaint") ועוד. רוב ספריו מציגים דמויות יהודיות העוסקות בסוגיות בעלות חשיבות לחברה היהודית באמריקה, כגון התבוללות, ציונות ואנטישמיות; J. Newman, *Biblical Religion and Family Values: A Problem in Philosophy*; of Culture, London 2001, יש לו פרק שלם על "דוגמאות אישיות בעייתיות בספר בראשית", עמ' 33–90.

הסופר ח"נ ביאליק,¹²⁵ כמו גם אצל משכילים בארה"ב, בראשם פרופ' צבי שרפשטיין.¹²⁶

רבים מהמשכילים אכן שיעבדו את מוסר התנ"ך ואת ערכיו לערכים המודרניים הנפוצים בדורם, בעיקר מתוך מניע חיובי להאחיבו על הדור. אך זאת הנחה בעייתית בעבור החינוך היהודי הדתי,¹²⁷ שיש לו היגיון ותועלת חינוכית משלו, המצדיקים את הגישה המסורתית.

ביאליק דווקא מדגיש שהוא מתנגד לכך שהילדים יראו דילוגים בתנ"ך, אך דגל בשיטת הדפסת תנ"ך מצונזר ומקוצר הקרוב ללשון המקרא,¹²⁸ ללימוד עם ילדים צעירים, ורק לאחר מכן ללמוד אתם מתנ"ך שלם:

לפי זה אני חושב – ואולי תמצאו בזה קצת נגיעה בדבר¹²⁹ שצריך ללמד תנ"ך בשני היקפים:

א) כל ספורי החומש בהשמטת החלק של הקרבנות, כל ענייני אשות (יהודה ותמר).¹³⁰ אולם אי אפשר ללמד לפי היקף זה מתוך החומש המקורי עצמו; אסור לתת לילד תורה בדלוגים, לקרוע לו קרעים. צריכים לתת לו את "ספורי המקרא" עפ"י ספרים מקוצרים.¹³¹

125 ביאליק עבר עליות וירידות מבחינת קיום תורה ומצוות, אך תמיד נשאר נאמן לחשיבות לימוד התורה, גם לאחר שעזב את ישיבת וולוז'ין ואורחות חייה וגם לפני שחזר בתשובה, ראו יי בארי, "הראייה קוק וח. נ. ביאליק", סורא (תשל"א), עמ' רלז-רס; ד' תמר, "עוללות ביאליק", מעריב, כ' בתמוז תשמ"ד, עמ' 50.

126 פרופ' צבי שרפשטיין (תרמ"ד-תשל"ב), לימד עברית ופדגוגיה במשך שנים רבות במכללה לחינוך שבסמינר התיאולוגי של התנועה הקונסרבטיבית שבניו יורק (Jewish Theological Seminary). במשך כשלושים שנה ערך את כתב העת העברי "שבילי החינוך". יצוין שלמרות השתייכותו לזרם הקונסרבטיבי, רוב צוות הרבנים של הסמינר באותה תקופה היו שומרי מצוות, ראו בהמשך הערה 172.

127 ראו אורות הקודש (לעיל הערה 107), עמ' ב. ברם הרב קוק מדגיש, שם, עמ' שיח, שהמוסר הטבעי המצוי גם אצל נכרים וחילוניים מקורו בקודש, ואסור לדלל את העוז הטבעי שבו.

128 ח"נ ביאליק, הקדמה, ספורי המקרא לילדים א, תל אביב תרצ"ו, עמ' 10.

129 משום שברצונו למכור את ספריו, ספורי המקרא, וראו להלן הערה 144, שאכן המכירה הצליחה ביותר.

130 ביאליק (לעיל הערה 128), עמ' 10, סובר שהתנ"ך מערבב את ה"נאות לילדים ולא נאות כאחד".

131 שם, עמ' 9, מפרט שספרו "סיפורי המקרא" ומה שמכנה ה"היקף הראשון", מיועד לגיל 7 ומעלה. כפי שראינו לעיל (הערה 13 ואילך), ז'אנר תנ"כי הילדים היה פופולרי אצל הנוצרים כבר מאות בשנים.

ב) אח"כ כשנתבגרה דעתו – לתת לו את החומש במלואו, להתחיל מבראשית [...] עד "לעיני כל ישראל", בהשמטות ידועות.¹³² כלומר, על אף התנגדותו התקיפה ל"דילוגים" ול"קרעים",¹³³ גם הוא, כרוב המשכילים בדורו, סובר שצריכים "השמטות ידועות", אף ב"סיבוב השני" של לימוד התנ"ך מהתנ"ך עצמו. "מובן, שיש חלקים שאינם להבנתו של הילד – לפסוח ולדלג עליהם, אבל כל מה שיובן לילד, תנו מבלי כל חשש ואל תשמיטו".¹³⁴

הנה דוגמה לעריכתם של ביאליק וחבריו בספר הילדים שלהם: "ויקראו אל לוט ויאמרו לו, איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו (השמיטו: ונדע אותם). ויאמר אל נא אחי תרעו אל תעשו דבר לאנשים האלה כי על כן באו בצל קורת"י" (השמיטו: "הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם").¹³⁵

כן הם משמיטים את כל הפרק על יהודה ותמר ומערפלים את מעשה אשת פוטיפר: "ויהי מקץ ימים ותשם לו אשת אדונו עלילות דברים. ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסוהר [...]".¹³⁶

כדי להצדיק את גישתו על פי המקורות גייס ביאליק את המשנה במסכת מגילה והוציאה מחוץ להקשרה, כאילו שהפרשיות, הפסוקים והמילים, "שאינם מתרגמין" בבית הכנסת, אינם אמורים, כביכול, להילמד עם ילדים,¹³⁷ תוך התעלמות ממסורת האוקימתא של הגמרא¹³⁸ ומהתוספתא הסותרת במפורש.¹³⁹

132 ח"נ ביאליק, "ביאליק על לימוד התנ"ך בבית הספר", הד החינוך, ירושלים תר"צ, עמ' 250. הוא אף הציע לדלג עם הצעירים על מעשה בראשית ורק ללמד אותו בעל פה.

133 בהמשך שם: "יש סיפורים וספרים שצריכים להתאים לפי הגיל והכיתה [...] לא כן ספורי כתבי הקודש; ספר התנ"ך הוא, לדעתי, ספר השוה לכל נפש, לכל גיל ולכל זמן [...] הוא ספר-החיים של ישראל [...] זהו סוד גדול, איך ספר קטן כזה בכמות יכול להכיל עולמות מלאים [...] למרות (הנסיים) אין חוש הריאליות עוזב אותנו בכל זמן קריאת הספור". שם, עמ' 252: "תנו לילד את הספר כמו שהוא ואל תשתדלו להכניס שום הסברים ושום רציונליות. אל תתחכמו ותנו את התורה לילד בפשטותה, כמו שניתנה מהר-סיני...".

134 שם, עמ' 252.

135 י"ח רבניצקי, ח"נ ביאליק, ש' בן-ציון, "ספורי המקרא לילדים א", תל אביב תרצ"ו, עמ' 24, על פי בראשית יט, ה-ח.

136 שם, עמ' 62-63.

137 ביאליק (לעיל הערה 128), עמ' 11.

138 אמנם ראו במאמרנו הקודם (לעיל הערה 1), הערה 123, שייכתן שלפחות אצל חלק מה"משכילים" הללו אין מדובר על בורות מהתלמוד ולא שהעתיקו טעות האחד מהשני, אלא שסוברים כשיטת ח' גפני אליבא דשיטת ר' מנשה מאיליא, ולדעתם ניתן להעמיד את

גם גויטיין¹⁴⁰ הסתמך כביכול על אותו פירוש של המשנה, כשכתב שבכיתה ח' יש ללמוד את כל ספר דברים, "בהשמטת פרשיות שהן בחינת קוראים ואין מתרגמים",¹⁴¹ וכן עשו ש"ל גורדון¹⁴² ושרפשטיין.¹⁴³ חידושו של ביאליק התקבל מיד על ידי הציבור הרחב החילוני וה"משכילי" בהתלהבות רבה, והדפיסו חמש מהדורות מספרו כבר בשנה הראשונה.¹⁴⁴ סקר בתכנית הלימודים של מה שמכונה החינוך הממלכתי מראה שרובם נמשכו אל דרכו של ביאליק, מאז¹⁴⁵ ועד היום.¹⁴⁶ אף אלה בבתי הספר החילוניים המעריכים את קדושת המקרא, פשוט להם שמדלגים על הפרקים העדינים, כפי שכתב ח"א זוטא¹⁴⁷ שדגל בלימוד התנ"ך כולו,¹⁴⁸ אך דווקא דילג מתוך דאגה

המשניות של "אין דורשין בעריות בשלשה", או "מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם" כפשוטם המילולית, ובצורה אחרת מאשר הקימו חז"ל ב"אוקימתא" בגמרא. ראו ר"ב דבליצקי, "אודות רבי מנשה מאיליא", ישרון ג (תשנ"ז), עמ' תשפז, שלעומת חידושו הנועז של ר"מ מאיליא אין מקום כלל להעמיד את המשניות בצורה שונה מהפירושים וה"אוקימתות" של חז"ל בגמרא, ושרבו הגר"א וכל האחרונים בדורו ואחריו חלקו עליו בנידון. השו"ח' גפני, "פשט ודרש במשנה – לגלגוליה של מסורת מבית מדרשו של הגר"א", סידרא כב (תשס"ז), עמ' 5–19; C. Gafni, "The Emergence of Critical Scholarship on Rabbinic Literature in The Nineteenth Century: Social and Ideological Contexts", Boston 2005. בכל מקרה, אין זה משנה לענייננו, שהרינו מחפשים את התשובה ההלכתית לשאלת דילוג פרקים מחמת הצניעות, והפוסקים בוודאי מחויבים לפירושים ול"אוקימתות" של חז"ל בגמרא. כנראה מטעם זה ר"ח הירשנזון, ספר תורת החנוך הישראלי, סעאיני (רומניה) תרפ"ז, עמ' 94, לא הרהיב נפשו להוכיח על פי אוקימתות מקוריות של המשניות הללו, אף שעל ידי כך היה יכול לחזק מאוד את שיטתו לדלג על פרקים לא-צנועים. ראו להלן הערה 193.

- 139 לעיל הערה 4.
- 140 פרופ' שלמה דב גויטיין (תר"ס–תשמ"ה), היסטוריון ומחנך, ומגדולי החוקרים של הגניזה הקהירית.
- 141 למשל ש"ד גויטיין, הוראת התנ"ך בבית הספר העממי והתיכוני, ירושלים תש"ב, עמ' 178, מציין את פרשת פילגש בגבעה, שופטים יט–כא.
- 142 גורדון (להלן הערה 212).
- 143 להלן הערה 175.
- 144 אופק (לעיל הערה 110).
- 145 גויטיין (לעיל הערה 141), עמ' 143, מציין שבבית הספר הריאלי בחיפה בתרצ"ח לומדים עם "ספורי המקרא" של ביאליק. וכן י' עזריהו, כתבים א, "הוראת התנ"ך", תל אביב תשי"ו, עמ' 89, ממליץ על לימוד ספורי המקרא של ביאליק, ובעמ' 17 אף מעיד שכך עושים בפועל ברוב בתי הספר.
- 146 ראו לעיל בהערות 121–122 מה מלמדים היום בפועל ברשת בתי הספר הממלכתיים.
- 147 חיים אריה זוטא (תרכ"ט–תרצ"ט), סופר ומחנך עברי, מראשוני "החדר המתוקן" ברוסיה, כיהן כראש מרכז המורים בארץ ישראל ומנהל בית הספר למל בירושלים.
- 148 ח"א זוטא, תכנית מפורטת ללימודי התנ"ך בבית הספר העממי, ירושלים תרפ"ט, עמ' 6.

לשמור על מה שמכנה "קדושת התנ"ך". ב"שאלת אישי התנ"ך שמעשיהם נראים לנו למוזרים ומתמיהים ואינם מתאימים לאנשים קדושים וגבורי הרוח",¹⁴⁹ תשובתו היא לצנזר. בצורה אירונית הוא מבקש "להגן" על הילדים מפני התנ"ך מחמת קדושתו.

משכילי הגולה בעד הדילוג: שרפשטיין וסייעתו והמתבוללים

יחד עם שיטתו של ביאליק וסייעתו בארץ, התפתח בחינוך היהודי ה"משכילי" בארה"ב תהליך אף יותר קיצוני של צנזור שיטתי של התנ"ך. המגמה הגיעה לקיצוניות באגף הרפורמי על ידי קבוצת תלמידים של שמשון בנדרלי,¹⁵⁰ ובמיוחד עמנואל גמורן,¹⁵¹ שלפני מלחמת העולם השנייה הסבו במוצהר את מגמת החינוך היהודי באמריקה מהעברת ידע לקליטה חברתית בארה"ב.¹⁵² הם התקשו להזדהות וללמד תנ"ך, כיוון שסתר לדעתם את הערכים המודרניים בנושאי האלימות, ההגשמה והנקמה, ולדעתם התנהגותם של גיבורי התנ"ך "פגומה". לפיכך החליטו "לעצב מחדש את התנ"ך".¹⁵³ בין הקיצוצים שלהם הייתה השמטת הנסים העל-טבעיים מסיפורי התנ"ך,¹⁵⁴ למרות היותם דווקא מתאימים ומעניינים ביותר לילדים. קיצוץ זה מעיד שמגמתם לא הייתה אהבת התנ"ך ודאגה לעתיד המסורת, אלא הם חשבו בעיקר על "רפורמה", כדי להתאים את היהדות לסביבה החדשה של המהגרים היהודים. הם השקיעו מאמצים במחיקה ובהרחבת ההדגשה על "המסר" שיתאים את היהדות לאמריקה המודרנית ויראה כמה שתי התרבויות

- 149 ח"א זוטא, דרכי הלימוד של התנ"ך, ירושלים תרצ"ה, עמ' 18.
- 150 שמשון בנדרלי (תרמ"ו–תש"ד), יליד צפת, יו"ר הוועד לחינוך יהודי בניו יורק של התנועה הרפורמית. המהפכה שלו ושל חסידיו בחינוך היהודי זיכה אותם בכינוי "בחורי בנדרלי". הוא הושפע רבות מאחד העם ומאבי יהדות הרקונסטרוקציה, מרדכי קפלן. על גישתו, ראו J. Krasner, *The Benderly Boys and American Jewish Education*, Waltham 2011.
- 151 עמנואל גמורן (תרנ"ה–תשכ"ב), אחד מראשי המחנכים של הזרם הרפורמי בארה"ב. משנתו פרושה בספרו E. Gamoran, *Changing Conceptions in Jewish Education*, New York 1925.
- 152 P. Schine-Gold, *Making the Bible Modern: Children's Bibles and Jewish Education in Twentieth-Century America*, Ithaca 2004, pp. 190, L. Corwin-Berman, Book Review of *Making the Bible Modern*, *American Jewish Archives Journal* 56, no. 1:2 (2004), pp. 210–213.
- 153 שייך-גולד, שם, עמ' 201.
- 154 קורוויץ-ברמן (לעיל הערה 152), עמ' 210.

מתאימות.¹⁵⁵ י' קרזנר טוען אף שספרי התנ"ך לילדים שהוציאו לאור, הושפעו בעליל מספרי הילדים הפרוטסטנטים.¹⁵⁶

באגף היותר שמרני במקצת, בסמינר של התנועה הקונסרבטיבית, במקום לעצב את התנ"ך מחדש פיתח פרופ' צבי שרפשטיין¹⁵⁷ את הדגל של לימוד תנ"ך במיון ובדילוג והעיד שבפועל, "חוץ מבתי ספר מעטים, מלמדים בכל האסכולות מתוך [ספרי] הקיצורים".¹⁵⁸

כמו ביאליק,¹⁵⁹ שרפשטיין מרחיק לכת וסובר שאף כשחוזרים ללמוד את הספרים בגיל מבוגר יותר, במחלקה הגבוהה (גיל תיכון), "שאף אז ראוי שישתמשו בספר שהעניינים הפוגמים ברגשות הצניעות יהיו מושמטים ממנו".¹⁶⁰ הוא חשש שהדילוג יגרום לתלמידים דווקא להתעניין ולהסתקרן במה שאנו רוצים למנוע מהם, ולכן חייב הוצאת תנכ"ם מצונזרים.¹⁶¹

שרפשטיין תוקף ישירות את השיטה המסורתית ומשיב שאין "להתרפק" על השיטה הקדומה של אבותינו שלימדו את הכול, שהרי השיטה המודרנית עולה עליהם בסדר ובהיגיון. הוא מבקר למשל את המנהג שהיו לומדים ספר ויקרא לפני בראשית,¹⁶² וטוען שהתורה ערוכה ללימוד מבוגרים ולא לחינוך ילדים.¹⁶³ הוא מתרעם גם, לדעתי בצדק גמור, על הנהוג בפועל ב"חיידר", שלמדו שנה אחת את העלייה הראשונה של פרשת השבוע, שנה לאחר מכן "שני" ואולי אף "שלישי", בלי לחשוש לסדר שבראש התלמידים. אם כן, לטענתו, יוצא שגם ב"חיידר" באירופה למדו באופן רציף ולא בדילוגים, אם כי בסופו של דבר – בשלמות.¹⁶⁴

שרפשטיין מסכם ואומר:

הואיל ואין הזמן מספיק ללמד הכל, ואין הילדים מסוגלים להבין פסוקים וביטויים סתומים, ומאידך גיסא יש בתנ"ך עניינים שלא נתכוונו

155 שיין-גולד (לעיל הערה 152), עמ' 97, 189, 206.

156 קרזנר (לעיל הערה 150), עמ' 63.

157 עליו ראו לעיל הערה 126.

158 צ' שרפשטיין, דרכי לימוד התנ"ך, ישראל תשכ"ו, עמ' 41.

159 לעיל הערה 132.

160 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 41.

161 שם, עמ' 35, 39.

162 על פי ויקרא רבה (לעיל הערה 9) ז, ג. יש לברר אם אכן נהגו כך בפועל.

163 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 39.

164 שם, הטענה והעדות מובאת בשם המחנך רא"מ ליפשיץ.

בהם לילדים, לפיכך אנו מבקשים לדלג על כל אלה, עד שיגדלו הילדים ויקראו את המקור, והחסרון יימנה.¹⁶⁵
 שרפשטיין חושש מהפקרת הקודש, ומזהיר:

אך אין זה יכול לשמש רשיון לכל הרוצה לשנות סגנון הספר לפי טעמו: "לתקן" תקונים, גם אם הם נראים לו כודאיים; או לטשטש את הצורה החיצונית ולסדר את הפרקים סדר חדש, לפי ראות עיניו, ומבחינה זו חטאו מסדרי הקיצורים השונים חטאים רבים.¹⁶⁶

הוא יוצא לא רק נגד עמי הארץ, אלא אף נגד מחנכים שאינם בקיאים בפסיכולוגיה שלא ידעו (כמוהו) היכן לקצר או לסדר. שרפשטיין יוצא נגד ביאליק וסיעתו, שהוציאו את החוקים כולם מסיפורי המקרא והכניסו אותם לחוברת מיוחדת שאין משתמשים בה – "דברי תורה".¹⁶⁷ התקפה דומה על ביאליק ועל ספרו נשמע מהרד"ר חיים טשרנוביץ ("רב צעיר").¹⁶⁸ שרפשטיין מבקר בחריפות גם את מוסינזון, שהעז אף הוא להציע לנתח את התנ"ך ולסדרו מחדש על פי נושאים, בדומה לר' יהודה הנשיא במשנה או הרמב"ם במשנה תורה.¹⁶⁹

שרפשטיין מפטיר שאין העם מתנגד לקיצורים שמצא לכך אסמכתאות לדעתו¹⁷⁰ אף בדורות הקודמים, אלא לשינוי הסדר ולקיצוץ דרסטי בספר הספרים.¹⁷¹

כמו האחרים, גם שרפשטיין הוציא לאור ספרי תנ"ך מעובדים לילדים, אך לעומת סגל ומוסינזון, שרפשטיין בא עם מגמה דתית, אך מהתנועה הקונסרבטיבית המצהירה מחויבות רבה יותר למסורת, אך מוכנה לנקוט בשינויים מרחיקי לכת גם בהלכה וגם בחינוך.¹⁷²

165 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 39.

166 שם, עמ' 39.

167 שם, עמ' 40–41.

168 ח' טשרנוביץ (צ'רנוביץ), "על קיצורי המקרא", בצרון ח (תשרי תש"ז) עמ' 35–38. "רב צעיר" (תר"ל–תש"ט), היה ראש ישיבה, תלמיד חכם וסופר "משכיל". למרות שהיה שנוי במחלוקת, הראי"ה קוק, אגרות הראיה, א, עמ' שסג, מכבדו ומכנה אותו "ידידי הרה"ג החכם המפורסם רב פעלים מוהר"ח טשרנוביץ".

169 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 41.

170 על דברי ר"ח הירשנזון, ראו להלן הערה 193.

171 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 41.

172 אך יצוין שהתנועה הקונסרבטיבית דאז לא הייתה רחוקה כל כך מהאורתודוקסיה כפי שהיא היום. בשנות התרי"פ היו גם תכניות ממשיות למיזוג בין הסמינר הקונסרבטיבי ובין

בפועל, שרפשטיין הוא אכן חסיד גדול של ההשמטות בלימוד תנ"ך עם ילדים, לא רק מסיבות צניעות, אלא גם מחוסר עניין של התלמידים. למשל לדעתו הלימוד בענייני הקרבנות, טומאה וטהרה, תולדות האבות ושמות מקומות איננו חשוב במיוחד, וראוי לדלג על כך.¹⁷³ הוא מציע גם דילוג על הסתירות לכאורה שבתנ"ך, כשלומדים בגיל צעיר.¹⁷⁴

כל שכן, לדעתו של שרפשטיין, יש לדלג על מה שמכנה "וויטא סיכסואליסי" (Vita Sexualis), כגון "בנות לוט, יהודה ותמר, חלק מפרשת משפטים, דינה ושכם, פרשת סוטה, וכיוצא באלה [...] כל אלה שנהגו אך לקראם ולא לתרגמם".¹⁷⁵

אמנם שרפשטיין מביא את דעת החרדים הטוענים שעובדת תמותם של תינוקות של בית רבן מעידה שהלימוד בסוגיות הללו אינו מקלקל אותם, אך הוא משיב שתפישה כזאת איננה שייכת בעידן המודרני. היום מורה מקפיד להסביר כל פסוק על בוריו, עם המחשה בתמונות, במשלים, בדרמה וכדומה. הוא סובר שהחריפים ישאלו מה פשר "שכבה עמי", ויבינו ממבוכתו של המורה שיש "דברים בגו". כלומר, אי אפשר רק לדלג על פסוק או על ביטוי, במיוחד אם הילדים מבינים עברית או שיש בידיהם תרגום, אלא יש להשמיט את הפרשה כולה.¹⁷⁶

שרפשטיין טוען שלכל ילד, אף מגיל שמונה, יש התעניינות וסקרנות מינית,¹⁷⁷ ותפקידו של המורה לעמוד על המשמר, "עיקר גדול הוא אז להסיח דעת הילד

ישיבת ר' יצחק אלחנן – ישיבה אוניברסיטה, המוסד הרבני המרכזי של האורתודוקסיה בארה"ב, ואכן רוב הציבור לא ראה בכך כלאיים, ראו A. Rakeffet-Rothkoff, Bernard Revel, Philadelphia 1972/5732, pp.102-114, ובמאמריי, אי שבת, "הרב פרופ' שאול ליברמן והסמינר הקונסרבטיבי", מוסף הצופה/מקור ראשון, י"ח באייר תשס"ח, עמ' 41-43; אי שבת, "קשריו של הרב קוק עם הפרופ' הרב שאול ליברמן כמדגם ליחסו למחקר תורני", צוהר לה (תשס"ט), הערה 46.

173 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 29-30.

174 שם, עמ' 36.

175 שם, עמ' 31. ייתכן שהשתייכותו של שרפשטיין לתנועה הקונסרבטיבית מתבטאת כאן בהבנת המשנה תוך כדי חריגה מדברי גמרא מפורשת. ראו לעיל ליד הערה 138. הוא חוזר על דבריו גם בעמ' 36 ומפנה שם למאמרו, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר", שבילי החינוך, שנה א (תרפ"ז).

176 שם, עמ' 32, 38.

177 שם, עמ' 32, מביא בהרחבה מקורות מהפסיכולוגיה של שנות הת"ש, ובעמ' 36 מציע למחנך ללמוד היטב את המחקר על החינוך המיני. לפי זה, ייתכן שהיום היה משנה את דעתו, כפי שנציע במאמר ההמשך (לעיל הערה 1).

מענין זה, ולשמור עליו מפני גירויים", ובמיוחד בדור פרוץ כמו היום (כך הוא כתב בתשכ"ו).¹⁷⁸ הוא מציין שיש מחלוקת בדורו אם חינוך מיני צריך להיות בידי ההורים, המורים או הרופאים.

ועתה בא המורה העברי ומלמד תנ"ך לילדים בני עשר ואחת עשרה ושתים עשרה ושלוש עשרה,¹⁷⁹ שהנטייה המינית מתחילה להתגלות בהם. היקרא המורה באזני הילדים האלה פסוקים מן התורה שגם בימים הקדמונים היו קוראים אותם בבית הכנסת ולא תרגמום? פסוקים הללו אמנם נעלים הם בתמימותם הפרימיטיבית ורחוקים מן הזיוף שבזמננו. ובדאי שיש בהם מוסריות; ברם הם מגלים את מעשה המשגל ברורות. מה פעולה יוכלו לפעול על נפש הקטנים הללו, שההתענינות בסודות היצירה הקיצה בהם? כיצד אפשר לקרוא לפנייהם מעשה יהודה ותמר? וכיצד אפשר ליתן לפנייהם ספר שיש בהם הפרקים הללו ולדלג עליהם ולומר: "פרק זה לא נלמד"? הדילוגים (אם אותן פרשיות אכן מופיעות בספר שבידיהם. א"ש) על התאווה שבספרים לא יועילו כי אם יזיקו – כידוע למבינים.¹⁸⁰

שרפשטיין מציע למחנך ללמוד היטב את המחקר על החינוך המיני,¹⁸¹ אך יצוין שלשיטתו, אין ספק שהיום ההדרכה תהיה שונה משהייתה בזמנו.

רב גדול ומשכיל: הרב חיים הירשנזון

בין המשכילים המצדדים בגישת דילוג הפרקים היצריים בתנ"ך נמצא גם רב אורתודוקסי גדול ו"גאון מובהק" בישראל,¹⁸² הרב חיים הירשנזון, מחבר שו"ת מלכי בקודש.¹⁸³

- 178 שם, עמ' 35.
- 179 במאמר המשך אכן נראה (לעיל הערה 1) שלפי החינוך המסורתי עדיף ללמוד בגיל צעיר יותר.
- 180 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 35. אף אחרים חששו לכך. ביניהם הרבי מחב"ד ורמ"מ שניאורסון (לעיל הערה 5), אך למעשה פסק להורות הכול; ר"ח הירשנזון (להלן הערה 193), ור"ר פוזן, "מעשה ראובן", דף שבועי של אוניברסיטת בר אילן 631 (פרשת וישלח, תשס"ו).
- 181 שרפשטיין (שם), עמ' 36.
- 182 ראו על יחסו של הרב קוק אליו, אוצרות הראי"ה, ד (ערך: הר"מ צוריאלי), בני ברק תשנ"ג, מאגרות הראי"ה, 27: "שלום וברכה לכי ידידי הרב הגאון החכם הנעלה הוגה דעות ותוכן עלילות מו"ה חיים הירשנזון שליט"א [...] גברא רבה דכותיה, דכל דילדא אימיה כוותיה תוליד" (על פי בבלי, מכות יז ע"ב), ובאגרות הראי"ה, ד, ירושלים תשמ"ד, עמ' קסד,

הוא מתייחס למה שנקרא בלשון חז"ל "מגילות", היינו פרקים שנכתבו ללמוד עם ילדים,¹⁸⁴ שלמרות דברי הש"ס התיר הרי"ף את כתיבתן לתינוק להתלמד בה.¹⁸⁵ רביס הקשו¹⁸⁶ איך פסק הרי"ף נגד דברי הגמרא¹⁸⁷ וכללי הפסיקה,¹⁸⁸ ומתוך הרב הירשנזון שיש לשנות את הגרסה. במקום "כותבין מגילה לתינוק להתלמד" יש לכתוב "ללמוד" בה. כלומר ללימוד קריאה אסור לכתוב מגילות (פרשיות קטועות על הקלף), אך לכתוב קטעי תורה כדי ללמוד עם

רג: "ידיד נפשי, הרב הגאון המובהק אוצר תורה ומדע ויראת ד' טהורה סיני ועוקר הרים [...]".

183 הרב חיים הירשנזון (תרי"ז–תרצ"ה), נולד בצפת, ושימש כרב בהובוקן ניו ג'רזי. היה מראשוני ההוגים בנושא יישוב המודרנה וההלכה. על דמותו המרתקת, ראו בהרחבה אצל ד"ר ד' זוהר, מחויבות יהודית בעולם מודרני, ירושלים תשס"ג, בסדרת "יהדות ישראלית" של מכון הרטמן; א' שביד, דמוקרטיה והלכה: פרקי עיון במשנתו של הרב חיים הירשנזון, ירושלים תשל"ח; צ' ארליך, "כוחו של היתר: על הרב חיים הירשנזון", הופיע במקור ראשון, קיץ תשס"ג, <http://alturl.com/kh495>. על התכתבותו המעניינת עם הרב קוק, ראו אצל ר"נ גוטל, מכותבי ראייה, ירושלים תש"ס, עמ' 86. ניתן לראות את ספרי הרח"ה, שו"ת מלכי בקודש, ותורת החינוך הישראלי ועוד, באתר Hebrewbooks. שיטת הרח"ה מוזכרת אצל שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 36.

184 ראו דברים רבה (לעיל הערה 9) ח, ג: "תחלה קורא במגילה ואח"כ בספר ואח"כ בבניאים ואח"כ בכתובים".

185 רי"ף, גיטין כח ע"א.

186 ר"ן שם, ולהלן הערה 188; כסף משנה על הרמב"ם, הלכות ספר תורה ז, יד; בית יוסף, יורה דעה סימן רפג ד"ה רב אלפס. ראו עוד בספר המפתח, משנה תורה לרמב"ם (ערך): ר"ש פרנקל, בני ברק תשמ"ו, שם.

187 בבלי, גיטין ס ע"א ויומא לו ע"ב, שהלכה כתנא קמא, ודעת רבה וריש לקיש שם שאין לכתוב חלק מספר תורה.

188 רש"י, יבמות קו ע"ב; רמב"ם, הלכות ספר תורה ז, יד; ר"מ המאירי, בית הבחירה על הש"ס, ירושלים תשל"ו, יומא לו ע"ב; רא"ש, שם, אלא שהוסיף שאפשר שהקל הרי"ף "משום דלא אפשר לכל עני שבישראל לכתוב תורה שלימה לבנו". כך בדיוק מובא גם בטור ובבית יוסף, יורה דעה סימן רפג, ברם ר"י קארו, שלחן ערוך, שם, סעיף ב לא הביא את דעת הרי"ף; כן רבנו ירוחם, מובא בכסף משנה, שם, ור"מ מקוצי, ספר מצוות גדול (סמ"ג), ירושלים תשנ"ג, עשין כד. תירץ הר"ן על הרי"ף, שבת מג ע"א, שהרי"ף בעצמו מתרץ את פסיקתו הקשה נגד התלמוד, באמרו גם לגבי כתיבת מגילה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך, כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה, וכן הלכה". כך הקלו גם המרדכי והאגודה "ושאר פוסקים", מובאים אצל ר"ש כהן (הש"ך), שפתי כהן, שם, סעיף קטן ג. הבית יוסף מוסיף שם שאמנם הרי"ף סותר בכך את האמוראים, שדווקא לא התירו משום עת לעשות לה', וזאת משום "דבימי האמוראים לא היה כ"כ חסרון ספרים כמו בזמן הרי"ף". ייתכן שכך הבין גם הרמב"ם, שבדרך כלל אינו חולק על הרי"ף, אך פה סותרו משום שהמציאות בימיו ובמקומו הייתה שונה ולא היה צורך להתיר. ר"י סירקיס (הב"ח) כתב (בית חדש, שם), שכך הוא המנהג הפשוט בכל המדינות – להסתמך על הרי"ף, וכן פסקו הש"ך שם והר"ד לוי (הט"ז), טורי זהב, שם, סעיף קטן א.

ילדים, לדעתו מותר, שלא גרוע מספרי אפטרטא שכתוב ש"שרי לטלטולי ושרי למקרי ביה".¹⁸⁹ ריש לקיש, שאסר במסכת יומא לכתוב מגילה לתינוק, קרא בעצמו בספרי אגדתא משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך".¹⁹⁰ כן ייתכן שמאותה סיבה התירו בהוראת שעה גם לכתוב מגילות משום שחומשים היו יקרים. הרח"ה מחדש לענייננו:

ואפשר עוד שבלמדם בזמן הרי"ף ז"ל עם הילדים ספר בראשית, והיו פרשיות אשר חפצו לדלג אותם, כמעשה בנות לוט ומסחר הדודאים וכדומה, אבל הדלוג בתוך החומש עושה רושם לא טוב על הילדים, בחשבם שפרשיות אלו אינם עיקר ח"ו, או שירגישו שמצפינים מהם תוכן פרשיות אלו, ואחרי שידעו כבר מעט עברית, מים גנובים ימתקו להם,¹⁹¹ וילמדו אותם בהצנע, וירגישו טעם מניעת המורה ללמוד אותם, ויעשה את הרושם מהופך, על כן היה "עת לעשות"¹⁹² בימי הרי"ף ז"ל לכתוב הפרשיות שחפצים ללמד לילדים מגלות, אשר יחשבו הילדים שזה מטעם שלא ישחיתו הילדים את כל הספר בעת אשר קוראים פרשה אחת. ודבר כזה נוהגים היום גם הערבים בלמוד הילדים פרקים מהקוראן.¹⁹³

בקיצור, הרח"ה מחדש בצורה יצירתית אך אולי אנכרוניסטית שבימי הרי"ף למדו תנ"ך במגילות מגילות, כדי שיוכלו לדלג פרשיות לא צנועות ללא תשומת לבם של הילדים. למעשה הוא יוצא נגד ביאליק וכותב שבמקום "סיפורי המקרא" עדיף להוציא "ליקוטי המקרא" עם פרשיות נבחרות מהמקרא ממש, השיטה שאומצה על ידי שרפשטיין.¹⁹⁴

למרות חידושו, נראה שסביר יותר שהילדים הקטנים התחילו ללמוד במגילות קטנות ולא בחומש שלם, כהוראת שעה מחמת העוני, כפי שתירצו רבים,¹⁹⁵ או אפילו משום כובד הספר, קדושתו או החשש שמא יפילו, ולא משום השערה שאינה מבוססת, כדי שהמורים יוכלו לדלג.

189 בבלי, גיטין ס ע"א.

190 שם על פי בבלי, ברכות סג ע"א על פי תהלים קיט, קכו.

191 על פי משלי ט, יז.

192 לעיל הערה 190.

193 ר"ח הירשנזון, תורת החינוך הישראלי, סעאיני רומניה תרפ"ה, עמ' 94.

194 ראו שם על הצעתו של הרח"ה להתחיל את הלימוד הרציף לאחר לימוד סיפורי האבות, מספר שמות.

195 לעיל הערה 188.

הרב הירשנזון ממשיך ואומר שקשה להביא היום ראייה מהרי"ף, משום שיש חומשים מודפסים רבים ואי אפשר עוד לטעון "עת לעשות לה' "¹⁹⁶ מסקנה שהושמטה בצורה חשודה מדברי שרפשטיין בסיכומו את דברי הרח"ה.¹⁹⁷ נוסף על כך, איך סותר הרח"ה את התוספתא,¹⁹⁸ המורה ש"הסופר מלמד כדרכו" את כל פרשיות התנ"ך, גם האינטימיים ביותר, ללא הזכרתה ובלי התייחסות כלל לדברי חז"ל המפורשים בנושא?

על כן, למרות חידושו המעניין, לאור האנכרוניזם שבשיטתו של הרח"ה, נוסף על הסתבכותו עם האיסור לכתוב "מגילות", ויחד אם נפילת היתרו של הרי"ף בזמן הזה, נראה שגיוסו על ידי שרפשטיין לצדם של המדלגים¹⁹⁹ אינו פשוט. כמו כן, המחקר אינו מאשר את השערתו של הרח"ה. לא מצאו בגניזה הקהירית שיש פחות קלפים מהפרשיות הלא-צנועות במקרא²⁰⁰ ולא מצאנו גם תופעה של צנזור ב"מצחפים" שנמצאו בגניזה.²⁰¹

חשוב במיוחד להבין את דמותו ואת משנתו של הרח"ה כדי להעריך את תפישתו בנידונו. ד"ר ד' זוהר כותב שהרב הירשנזון האמין לחלוטין בשילוב מלכתחילה בין המודרנה ובין התורה, ושלא תיתכן סתירה ביניהן. הערכתו למודרנה הביאה לפעמים להיתרים מרחיקי לכת, למשל בענייני כשרות או הפרדה בין גברים ונשים, ושראוי היה להתיר את השימוש בחשמל בשבת. הוא קובע כלל ש"אין למדים מהמצבים הקדמונים", ושקיים חופש גדול בענייני אמונות ודעות.²⁰²

בפתיחות מפתיעה סובר הרח"ה שלעומת הקשחת האורתודוקסיה מול החילון עלינו להגמיש את עמדתנו, היכן שניתן, ולהיות פתוחים לדבריהם. במילים אחרות, אם רבים עוזבים את הדרך בגלל צרותה, כדאי להרחיב את

196 שרפשטיין אינו מזכיר שרח"ה רק מעלה תירוץ זה כאפשרות, ובעצמו כתב בעמ' 93 שלעומת לימוד הקריאה שנעשה בספרי חול, למדו מקרא מחומשים שלמים.

197 שרפשטיין (לעיל הערה 158), עמ' 36.

198 לעיל הערה 4.

199 לעיל הערה 197.

200 <http://www.genizah.org/onlineFGP.htm?type=FGP&lang=heb>

201 "מצחף" הוא התנ"ך מתקופת הראשונים. הוא כתוב בדפים כרוכים הכתובים משני צדי הדף, בדומה לספרים שלנו, אך מקלף. למשל חיפוש בקטלוג דיוויס לקטעי תנ"ך בגניזה קמברידג' העלה שלא נמצא אף מצחף המפסיק באופן פתאומי בראשית לח, א כדי להשמיט את פרשת יהודה ותמר.

202 אינני בקי דיי במשנת הרח"ה, וראוי לבחון את מידת המגמתיות של המחבר ד' זוהר בספרו (לעיל הערה 183), שמא יש מקום להבנה אחרת במשנתו.

הדרך ולכלול בה עוד נתיבים.²⁰³ נראה שהשקפה זאת הביאה אותו, גם בענייננו, להתחשב בתפישה המודרנית של המשכילים בימיו, שראו במניעת העיסוק עם ילדים בעניינים יצריים דבר נאור וראוי.

בכלל, זוהר סובר בספרו על הרח"ה, שהרב הושפע רבות על ידי סביבתו האמריקנית וערכיה,²⁰⁴ דבר שאינו מוריד מהצורך לדון בשיטתו, אך מצמצם את היעילות שבדבריו במטרותנו כאן לברר מה היה נהוג בישראל, מהי המסקנה העולה מהמקורות ואם קיימת גישה חינוכית על-זמנית לנושא.

אף הראי"ה קוק מסכם בסוגיות אחרות, כמו הגיוס לגדוד העברי, בחירת נשים, היחס לקרבנות ועוד, שתמימות לבו של הרח"ה הביאה אותו להיסחף ולדון ביותר מדי דברים בעולם המודרני לכף זכות ולראות בעין יפה גם דברים שלכאורה סותרים את גישת התורה והמסורת.²⁰⁵ כפי שראינו גם בענייננו, המקורות מצביעים על כך שהרח"ה הושפע בקלות מדי מגישת המשכילים, אף על חשבון תוספתא מפורשת בחז"ל.²⁰⁶

כל זה מקטין אף יותר בדורנו את חשיבות תפישתו של הרח"ה. אם דרכו לרוב היא להצדיק את התפישה המודרנית, אזי בתקופתנו, מאז ה"מהפכה המינית", שאף חלק מהמשכילים, גם אם לא תמיד ממניעים כשרים, דוגלים היום בדעה שלא לדלג כל כך על פרשיות היצירות,²⁰⁷ ייתכן שהיום היה חוזר בו ומשנה את דעתו בהתאם, "להתקדם" ולחזור לנהוג המסורת לא לדלג.

203 ביטוי של הר"מ וויליג משיבה אוניברסיטה.

204 זוהר וארליך (לעיל הערה 183).

205 ראו אוצרות הראי"ה (לעיל הערה 182): "אע"ג שלפי הנראה לענ"ד בכמה וכמה מקומות מדבריו אית להו פירכא (- יש קושיות המפריכות את דברי הרח"ה), שכולן אמנם מסתעפות מתוך תומת לבבו הטהורה, שאין לבו נוטה לחשד את הדברים המוחלטים בהחברה האנושית שבהוה בתור מוסר וצדק, שהרבה מהם אינם כי אם כסף סיגים מצופה על חרס. אבל כמה נכבד הוא תם הלב הטהור בעצם, המתעלה על כל תרמית ורוכסי איש, ושבע יפול צדיק וקם". ראו גם אגרות הראיה ד (שם), עמ' כג-כה.

206 הרח"ה לא התייחס כלל לתוספתא המפורשת בעניין (לעיל הערה 4).

207 ראו לעיל הערה 99.

גישת ש"ל גורדון: מתנגד לכל דילוג פרט לפרקי הצניעות

ראוי לציין שיטה נוספת בין המשכילים, המתנגדת לדילוגי ביאליק וסיעתו, חוץ מאשר בפרשיות הבעייתיות מבחינת הצניעות. ש"ל גורדון²⁰⁸ יוצא בחריפות נגד ביאליק וסיעתו המלמדים תנ"ך בדילוגים ומסיפורים מלוקטים:²⁰⁹

עוד "מושכל ראשון" היה להלכה רווחת אצלנו, כי "כמו שהוא" אין הספר (התנ"ך) יכול להנתן בידי ילדים, לא לפי צורתו ולא לפי תכנו. ובכך הוכרה גם הנחיצות, שלא להביא את "ספר הספרים" לבית הספר. כניסתה של התורה לבית הספר הותרה רק בתנאי קטן קודם למעש: **שנוי הצורה ושנוי התוכן** (ההדגשה במקור, א"ש) [...] ובכך התנפלו על התורה [...] וינתחוה ויקצרוה ויתקנוה ויעשו ממנה "מטעמים" לילדינו [...] וכל המרבה לקצר ולדלג הרי זה משובח [...] הם לא שמשו פרוזודור ללמוד התורה, אלא פשוט, הם היו לתורה חדשה [...] כלום יש לנו לשמוח על הצלחה "פדגוגית" זו?²¹⁰

הביקורת שלו היא נגד הקיצור, השמטת המצוות, שינוי הצורה, חוסר כבוד למקרא, חציצה בין הילדים לספר הספרים ועוד,²¹¹ אך לאחר מאמר שלם נגד לימוד ספרי הקיצור והדילוגים מוסיף גורדון את הנושא שלנו כיוצא מן הכלל:

נימוק פדגוגי יחידי יש נגד לימוד התורה בצורתה המסורתית בבית הספר, והוא – הפרשיות והפסוקים הידועים המדברים ביחסי המינים, שאינם יכולים ואינם רשאים להיות מוסברים ומבוארים לילדי בית הספר. להסיר את המכשול הזה יש להשתמש בחומשים המסודרים לבית הספר, שבהם נשמרה הצורה והשלמות המסורית עם החוקים והמצוות שבתורה, אלא שנשמטו מהם רק הפסוקים המעטים, "הנקראים ואינם מתורגמים".²¹²

מעניינת במיוחד לענייננו הערה אחת שבה מפרט שלי"ג ומדגים יותר משאר המדלגים לאיזה "סיפורים" הוא מתכוון:

- 208 שמואל לייב גורדון (שלי"ג, תרכ"ז–תרצ"ד), מחנך, משורר, מתרגם ופרשן לתנ"ך בדרך ביקורת המקרא. חיבר: תורה, נביאים וכתובים עם באור חדש, ורשה תרע"ב–תרצ"ה.
- 209 ש"ל גורדון, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר", שבילי החינוך, שנה א (תרפ"ו), עמ' 28–38.
- 210 שם, עמ' 33–34.
- 211 שם, עמ' 36.
- 212 שם. גם ביאליק, שרפשטיין וגויטיין טעו או הטעו בהבנת המשנה, אך ייתכן שהיה זה משום שלא הכירו את דברי התוספתא. ראו לעיל הערות 140–142.

כגון בספר בראשית: הספור על בנות לוט (שם יט, לו–לח); שני מבטאים בספור שכס ודינה (שם לד, ד²¹³ לא); ספור יהודה ותמר (שם, כל פרק לח); מבטא בספור יוסף (שם לט, יז²¹⁴). בספר שמות: פסוקים אחדים בפרשת משפטים (שמות כב, טו–יח²¹⁵). בספר במדבר: פרשת סוטה (במדבר ה, כא–לא)²¹⁶; ושל פסוקים אחדים בסיפור מלחמת מדין (שם לא, יז²¹⁷ לה), ופרשיות העריות בספר דברים²¹⁸. כל אלה ורק אלה נשמטו מן החומש המסודר לבית הספר העברי עם באורי ומבחר פירוש רש"י.²¹⁹

ניתן לשער את הבלבול הגדול שקורה כשמורה מפנה לפסוק מסוים על פי חומש רגיל, או כשהילדים מגלים שהחומש שלהם בבית מונה פסוקים בצורה אחרת מאשר החומש המוצע של שלי"ג. ר"ח זוננפלד מבקר בחריפות את המצדדים היום בגוונים השונים של הדילוגים שראינו עד כה:

התייחסות זו אל לימוד פרשיות אלו אינה אלא צדקנות שכל כולה צביעות, שכן כשמדובר בעניינים שהכיסוי יפה להם, והם – דברים שבינו לבינה (למשל בתחום הספרות או הביולוגיה, א"ש), כי אז טוען החינוך הממלכתי, כי יש להקנות ידע לילד בעודו באיבו, בגיל הרך; ולא ידע כללי ושטחי בלבד, וחלילה להכחיש ולהסתיר ממנו דבר מה. ואילו כשמדובר

- 213 כנראה טעות דפוס והתכוון או לפסוק ב: "וירא אתה שכס בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה", או לפסוק ה: "ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם".
- 214 מעניין לציין שהדבר שהפריע לגורדון הוא רק הפסוק, "ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק ביי", אך לא השמיט את שאר הפרשה.
- 215 "וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה. אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולת. מכשפה לא תחיה. כל שכב עם בהמה מות יומת" (פסוקים טו–יח). מעניין לציין שלא "השמיט" את ההשמטה על המכשפה.
- 216 למרות הדילוג הגדול שאיר כאן גורדון את תחילת פרשת סוטה, כדי שנבין על מה מדובר, והשמיט רק את הפסוקים המפורשים במיוחד.
- 217 מעניין שלא השמיט את הפיתוי של בנות מדין אלא רק: "ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו" (פסוק יז). וכן "ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף (פסוק לה)".
- 218 נראה שהיה משמיט גם את פרשת העריות שבספר ויקרא ושלא הקפיד כשכתב, "כל אלה ורק אלה".
- 219 גורדון (לעיל הערה 209), עמ' 36–37, בהערת כוכבית.

בפרשיות קדושות בתורה, מעמידים פני צדיקים זכים וטהורים החרדים
לנפש הילד.²²⁰

גישת המתפשרים: לימוד שטחי ללא התמקדות

בין המחנכים המשכילים מצאנו גם גישות מתפשרות שונות בנוגע לדילוג.
למשל א' מינקוביץ²²¹ העדיף "אם לא סלקציה, הרי דרושה לפחות הדגשה
סלקטיבית בתכנית הלימודים".²²² כלומר לא לדלג אך לא למקד.²²³
לחלופין הציע ע' אמיתי למורה לבקש מהתלמידים לקרוא בבית את הפרקים
על דברים שבצנעה כמו דוד ובת שבע, ואז לשוחח על תוכן הפרקים בכיתה.²²⁴
ברם, חוץ מאשר התועלת של שחרורן של המורות ממבוכה מסוימת בכיתה,
הסברה והניסיון מראים שהצעה זאת תשיג את ההפך ממגמתה ותביא דווקא
להתמקדות מוגזמת ובלתי מבוקרת מצד הילדים.
מ' איש שלום הציע דווקא להעניק חופש למורה להחליט עד כמה לדלג או
ללמוד עם כל כיתה.²²⁵ גישה זאת של "חנוך לנער על פי דרכו"²²⁶ היא בוודאי
הדרכה טובה, אך אינה מועילה למטרתנו במחקר לגבש מהי אכן ההדרכה
הטובה ביותר לקבוצה ממוצעת ומהי גישת המסורת והמקורות. כפי שראינו,
פירושו לתוספתא מאולץ ביותר, והוא חולק על כל שאר הפרשנים.²²⁷

- 220 ר"ח זוננפלד, "השקפת התורה על הוראת הפרשיות היעדינות' במקרא", תלפיות א
(תשמ"ז), עמ' 35.
- 221 פרופסור לחינוך ולפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. כיהן כראש הוועדה
לחינוך לערכים במשרד החינוך.
- 222 מינקוביץ (לעיל הערה 115), עמ' 323.
- 223 דומה לדברי הר"ד ליאור, שו"ת דבר חברון ג, חברון תשע"ב, סימן רכח.
- 224 ע' אמיתי, הוראת נביאים ראשונים, תל אביב תשי"ג, עמ' 302. הוא משיח לפי תומו שבשנת
תשי"ג, "היו נוהגים להשמיטם בגלל גורמים חינוכיים. משום כך נאמר בהצעת התכנית
החדשה ללמוד התנ"ך בבה"ס היסודיים שיש לדלג על הפרקים יא-יד
בשמואל ב'".
- 225 השו"ת לדברי הר"ש אבינר, חינוך באהבה, בית אל תשס"ה, עמ' 67.
- 226 משלי כב, ו.
- 227 הרחבנו על פירושו היצירתי אך המופרך במאמרי הקודם (לעיל הערה 1), הערה 93 ואילך.

משכילים המתנגדים לדילוג תוך התמודדות ישירה אך מתנשאת

מתוך המוסר המשתנה

אסכולה משכילה אלטרנטיבית דווקא מתנגדת לדילוג, אך מתוך זלזול מרומז בתנ"ך. למשל ז' חומסקי,²²⁸ כותב שמורים צריכים לא לדלג, אלא להתמודד בכנות עם סיפורי התנ"ך הסותרים את ה"מוסר המודרני" ועם הרקע ההיסטורי המשתנה לגבי המצבים הללו.²²⁹ אף גמורן וגרינברג הלכו בשיטה זאת תוך כדי פירוט שהוא הדין גם לגבי לא מעט מהמצוות, שלדעתם כבר אין שייכות לקיימן היום.²³⁰ כלומר, הם סוברים שלא לדלג על הפרשיות הקשות, אך להסביר מדוע חלק מההתנהגויות, הביטויים והערכים "עבר זמנם" ואינם מקובלים היום. יש כאן העדפה גלויה לערכים המערביים ולזלזול בנצחיות התנ"ך, מדיניות שאינה יכולה להתקבל בחינוך הדתי. מעניין לציין בהקשר זה את דברי הרמב"ן המגדיר אנשים כעין אלה כשוגגים: "והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג [...] ובקהל, כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם".²³¹ לדעתנו, למרות המסקנה הברורה שראינו במקורות נגד הדילוג בלימוד תנ"ך, קשה לא להעדיף, מבחינה דתית, את דילוגיהם מתוך כבוד והערכה של ביאליק וסיעתו, לעומת אי-הדילוג מתוך יהירות והתנשאות של הקבוצה הזאת.

סיכום ביניים

גישתם החינוכית של המשכילים לחייב דילוג פרקים מחמת הצניעות כשלומדים תנ"ך עם ילדים, לרוב²³² לא רק שלא התבססה על מקורות היהדות, אלא אדרבה, הושפעה במוצהר מהחינוך המערבי (שהתבסס על הנוצרי). יש שאף

- 228 זאב חומסקי (William Chomsky, תרנ"ו-תשל"ז), מחנך, סופר ובלשן. כיהן כנשיא של המכללה היהודית הפלורליסטית, Gratz College. הוא אביו של הפילוסוף הפציפיסט פרופ' נועם חומסקי הממשיך בכיוון אביו גם במישור הפוליטי, להעדיף את הצרכים ואת הערכים של העולם מעל המסורת והזכויות של עמו הנצחי על ארץ ישראל.
- 229 חומסקי (לעיל הערה 13), עמ' 87.
- 230 מסוכמים היטב אצל ברטון (לעיל הערה 13), עמ' 61.
- 231 רמב"ן, פירוש על התורה (ערך: ר"ח שעוועל), ירושלים תשי"ט, במדבר טו, כב. ראו את דברי ר"י בן נון, <http://www.ybn.co.il/mamrim/m24.htm>; ר"א וסרמן, "תינוק שנשבה – המושג והשלכותיו ההלכתיות", צהר ד (תשס"א), עמ' 31-41, שהרחיבו על שייכות הגדרה זו בחברה שלנו היום ושיש בכך ללמד זכות על ישראל.
- 232 למעט ר"מ איש-שלום והר"ח הירשנזון.

ראו בה אידאל בגלל עצם השינוי.²³³ על כן, לענייננו, היא מוכיחה שהשיטה החינוכית המסורתית הייתה דווקא שונה.

בוודאי אין זה שייך שהחינוך היהודי הדתי יאמץ גישה שהנחות היסוד שלה הן נוצריות, והיא מתבססת על חוסר מחויבותם למקרא, על נטייתם להגשמה ולציור, על סלידתם מהיצר המיני, על חוסר עיסוקם במורכבות התנ"ך ועל העדר המסורת והתורה שבעל פה.

כצפוי,²³⁴ לאחר אימוץ השיטה הנכרית של דילוג פרקים לא צנועים הגדילו לפעמים המשכילים היהודים לעשות אף יותר ממשפיעיהם.²³⁵

כמו בנושאים רבים אחרים, פדגוגים דתיים מערביים (יהודים ונוצרים כאחד) ממשיכים לרוב עד היום עם ההשפעה של תפישה מיושנת זו שהייתה נחשבת פעם למודרנית. דתיים נוטים לשמרנות, ועל כן רבים טרם הושפעו מהגישה המודרנית אף יותר,²³⁶ שפחות מובכת ונאיבית, ולמעשה מחזירה אותנו במידה מסוימת לתפישה היהודית המקורית שלא לדלג על פרקים לא צנועים כשלומדים תנ"ך עם ילדים.

233 אופק (לעיל הערה 110), עמ' 618.

234 שמעתי בשם הסטיריקן היהודי סאם לוינסון: "היהודים הם בדיוק כמו כולם, רק יותר".

235 למשל, J. Prinz, Die Geschichten der bible: Der Judischen Jugend neu Erzahlt, Berlin

1937, אצל בוטיגהיימר (לעיל הערה 14), עמ' 123, אף כתב שאשת פוטיפר קינאה בהערכה

ובאמון שרחש בעלה ליוסף והאשימה אותו שגנב תכשיטים יקרים מהאוצר הנעול. השוו

עם ה"הלבנה" הנוצרית, לעיל הערה 19.

236 ועליה נרחיב בע"ה במאמר ההמשך (לעיל הערה 1).